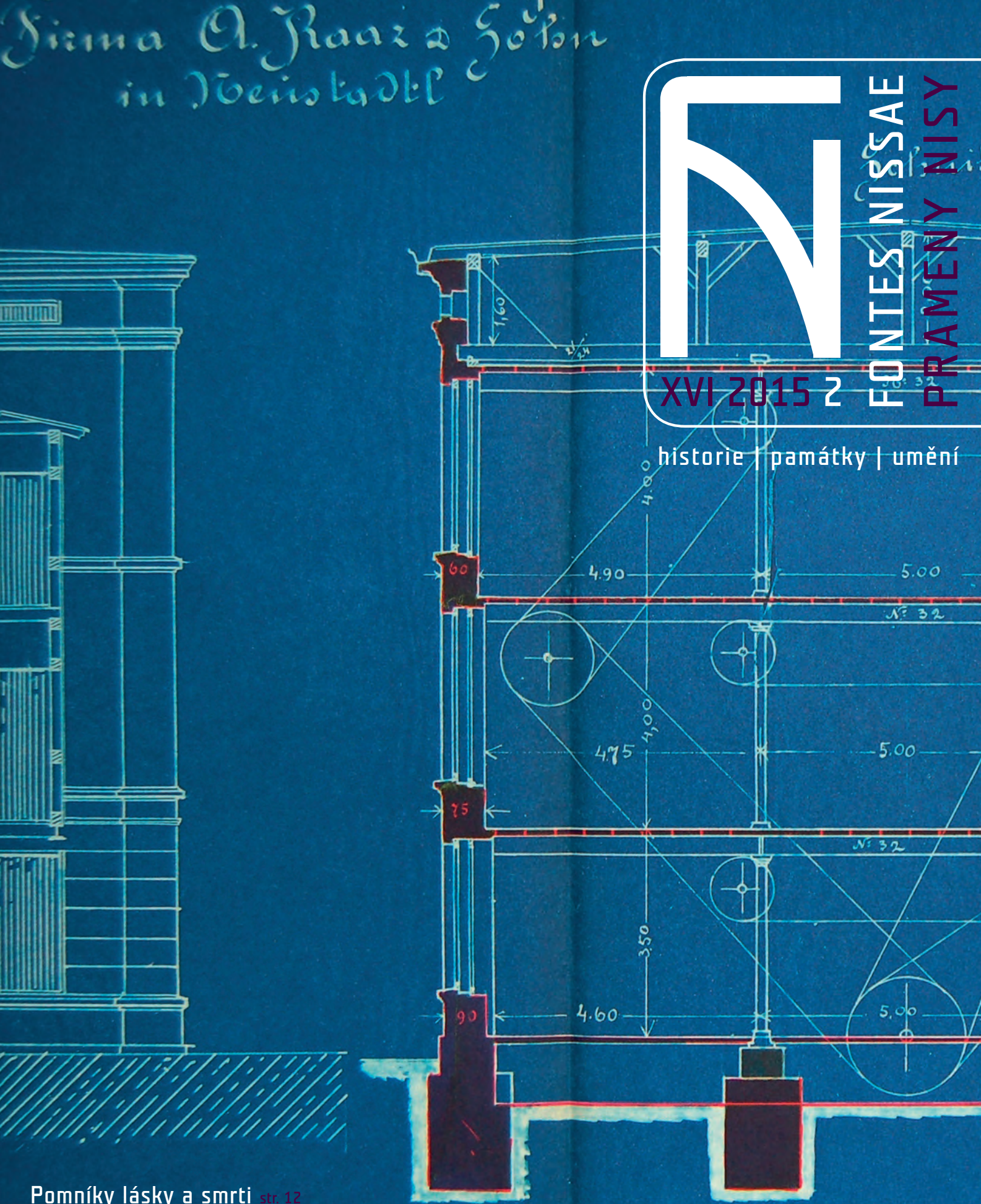

FONTES NISSAE
PRAMENY NISY
XVI 2015 2
historie | památky | umění

Pomníky lásky a smrti str. 12
Slavná minulost vs. problematická současnost liberecké tiskárny str. 52
Bourání paměti str. 68
Archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku str. 94

Obsah

XVI 2015 2

historie | památky | umění

Studie a Materiálie

Příběh jedné pobělohorské emigrantky do Saska. Anna Marie Treitlarová z Krošvic | Studie
Barbora Jiřincová 2

Pomníky lásky a smrti. K firemní produkci sepulkrálních děl na Jablonecku a Liberecku v 19. a první polovině 20. století | Studie
Zuzana Jakubcová | Jana Šubrtová 12

Zahrady Kouniců v dopisech malíře Antonína Pucherny | Materiálie
Věra Vávrová 36

Drobné sakrální památky na území Krajinné památkové zóny Lembersko | Materiálie
Jana Šubrtová 44

Slavná minulost, problematická současnost a nejistá budoucnost liberecké tiskárny | Studie
Alena Řičánková 52

Bourání paměti. Zpráva o pokračujícím ztenčování industriální kulturní vrstvy v Libereckém kraji, léta 2010–2015 | Studie
Petr Freiwillig 68

Výběr z nechtěného. Příklady industriálních staveb v Libereckém kraji, zdemolovaných mezi lety 2010 a 2015 | Nerecenzovaná materiálie
Petr Freiwillig | Miroslav Kolka 79

Archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku. Strategie, průběh výzkumu a dosavadní poznatky | Materiálie
Renata Tišerová 94

Zprávy 112

Recenze a zprávy o literatuře 128

Resume 134

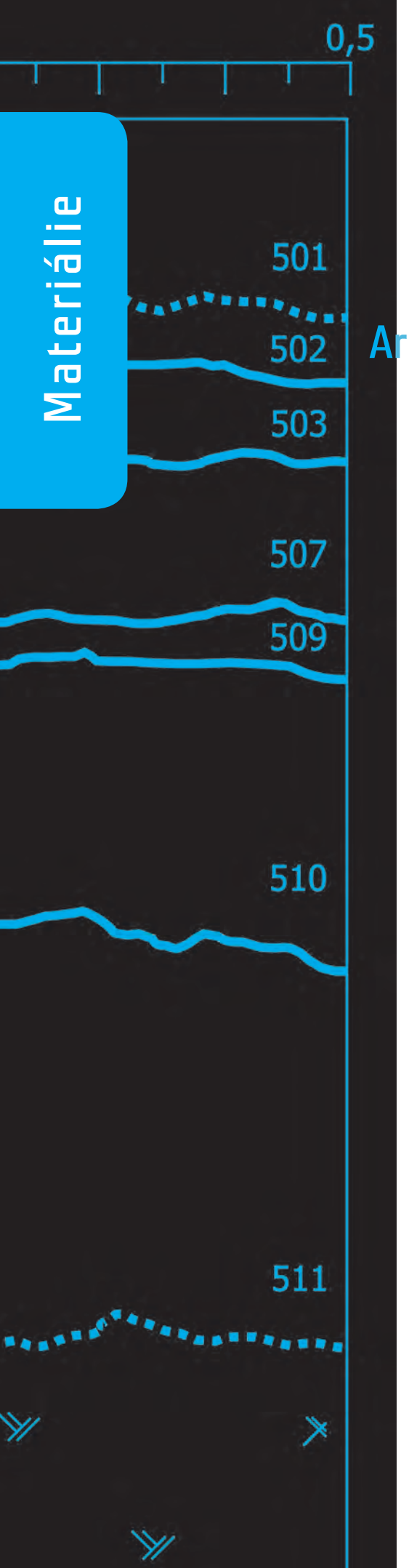

Materiálie

Archaeological research of the baroque garden in Lemberk Strategy, course of research and findings

ABSTRACT

RENATA TIŠEROVÁ | Archaeological research of the baroque garden near the so called Breda villa in Lemberk was part of the National Heritage Institute (NPÚ) research goal. It focused on combination non-destructive methods and archaeological survey consisting of unearthing and taking samples for environmental expert analyses. Research was focused on studying general philosophy of the garden area, its inner segmentation including path structure, manner of utilization of individual sectors and buildings with agronomical, leisure and representative functions. Water supply system and the way water is used for irrigation and relation. A necessary research question was stated around reconstruction of the vegetation to the state from the times of the foundation of the baroque garden. Sample of movable archaeological findings was obtained to put light on the composition and form of the artefacts as representation of the past activities.

KEY WORDS

archaeological research (archaeology)
baroque garden
geophysical exploration
environmental analyses
micro probing

KLÍČOVÁ SLOVA

archeologický výzkum (archeologie)
barokní zahrada
geofyzikální průzkum
environmentální analýzy
mikrosondáž

Archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku
Strategie, průběh výzkumu a dosavadní poznatky

RENATA TIŠEROVÁ

Celkový pohled na areál barokní zahrady od jihovýchodu. Foto M. Čtveráček, duben 2012

Zjišťovací archeologický výzkum barokní zahrady byl uskutečněn v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. století do počátku 20. století“.[1] Do projektu vstoupil Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci s dílčím výzkumným úkolem „Proměna kulturní krajiny na vybraném severočeském panství rodu Clam-Gallasů od 17. do 20. století“, přičemž jedním z nosných témat se stala lokalita barokní zahrady u tzv. Bredovského letohrádku v areálu národní kulturní památky státního zámku Lemberk (k. ú. Lvová, okres Liberec). Nosným tématem dílčího výzkumného úkolu je podrobný výzkum barokní zahrady z pohledu historie a dějin umění[2], stavební historie, vývoje historické zeleně, utváření historické krajiny včetně celkového landuse a v neposlední řadě z pohledu archeologie a archeologické památkové péče. Ideovým záměrem projektu je dostatečné poznání lokality a jejího vývoje z mnoha úhlů vědeckého bádání za účelem získání uceleného souboru znalostí včetně dostatečných podkladů a pramenné základny ke smysluplnému a správnému pojetí budoucí obnovy areálu barokní zahrady. Poznání všech souvislostí napříč vědními obory je jedinou možnou cestou k uchopení tématu historických zahrad a parků a kvalitnímu projektování jejich obnovy. Plánovaným aplikovaným výstupem je pak vytvoření kompletní předprojektové přípravy, jež poslouží v budoucnu jako plnohodnotný podklad pro plánovanou akci obnovy celého areálu. Ačkoliv projekt je nadále zpracováván a v oblasti archeologie probíhá vyhodnocení terénních dat zejména ve formě odborných expertíz, informují následující statě o celkové strategii výzkumu a o jeho průběhu spolu s nastíněním dosavadních výsledků.

Archeologický výzkum, resp. jeho heuristická a terénní část, probíhala v letech 2013–2014 formou předstihového výzkumu. Primární strategií se stal interdisciplinární přístup k dané problematice s využitím maximálního možného potenciálu nedestruktivních metod a environmentálních analýz za účelem zisku širokého spektra výsledků vedoucích ke komplexnímu

1_Projekt NAKI probíhá v letech 2013–2017 pod označením DF13P01OVV001. Příjemci jsou Národní památkový ústav a Národní zemědělské muzeum. Společným cílem projektu je aplikovaný výzkum, jehož výsledky přispějí k detailnějšímu poznání vzniku, vývoje, formy a funkce kulturní krajiny vytvořené na území vybraných aristokratických panství.

2_Úvodní studie o počátcích a vývoji zahrady včetně uměleckohistorického hodnocení viz ŠUBRTOVÁ, Jana – KRÁLOVÁ, Vladimíra. K historii, současnosti a budoucnosti Bredovské zahrady. *Fontes Nissae. Prameny Nisy* XIII, 2012, č. 1, s. 28–39.

poznání archeologického dědictví unikátně dochované lokality barokní zahrady, která je svým nadregionálním významem zcela výjimečná nejen vzhledem ke stavu dochování, ale i z historického a uměnovědného pohledu. Vstupním předpokladem strategie archeologického výzkumu bylo omezení exkavace, tedy destruktivní formy archeologického výzkumu, na minimum nutné k ověření klíčových skutečností v místech, kde nedestruktivní metody nepostačují k plnohodnotné interpretaci, nebo tam, kde bylo nutné přikročit k odběrům environmentálních vzorků z kompletního profilu archeologické situace. Základními a určujícími otázkami, které se staly klíčovými pro volbu strategie a metodického postupu při archeologickém výzkumu, bylo hned několik. V první řadě se jednalo o celkovou koncepci areálu zahrady a její vnitřní členění včetně cestní sítě, způsob využívání jednotlivých oddílů zahrady a její případnou vnitřní zástavbu ve formě hospodářsky nebo volnočasově a reprezentativně využívaných nemovitých objektů. V návaznosti na to pak byla položena zásadní otázka ke způsobu zásobování zahrady vodou, ať již pro účely obhospodaření zeleně či jako ryze relaxační prvek využívaný ve zdejších fontánách. Zcela nezanedbatelnou otázkou se nadále stalo poznání a rekonstrukce stavu historické zeleně od dob založení barokní zahrady, tedy druhové zastoupení dřevin i bylin, jejichž celkové spektrum nejen utváří charakter lokality, ale striktně odděluje i hospodářskou funkci od reprezentativní. V neposlední řadě bylo nutné nashromáždit vzorek movitých archeologických nálezů k vyřešení otázky materiálového a tvarového zastoupení artefaktů coby reprezentantů minulých aktivit.

Analýza a povrchový průzkum terénního reliéfu

Prvotním krokem v rámci archeologického výzkumu a zároveň vstupním předpokladem úspěšné strategie následného postupu se stala analýza antropogenního georeliéfu a povrchový průzkum terénních reliktů v areálu zahrady, které byly provedeny synteticko-analytickým přístupem.[3] Kombinací terénní obchůzky, zpracováním dat dálkového průzkumu země a komparací s archivními prameny došlo v prvním kroku k identifikaci tvarů terénního reliéfu, který lze z hlediska původu

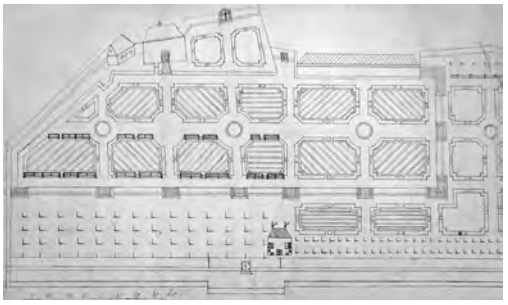

A

B

C

D

obr1. A až F_Na základě archivní plánové i obrazové dokumentace bylo možné predikovat některé z areálů aktivity v ploše barokní zahrady. Na nejstarším vyobrazení z roku 1789 (A) je zřetelně patrná geometrie architektonického plánu zahrady a mnoho podstatných detailů týkajících se polohy jednotlivých objektů v ploše zahrady – zejména ovčína, střelnice či domku zahradníka a trasy cestní sítě. Taktéž jednotlivé vstupy jsou na plánu zjevné. Nedatovaný plán (B) v jednoduchosti zachycuje všechny podstatné prvky v areálu zahrady, přičemž i zde je patrný ovčín, objekt střelnice či domek zahradníka. Stejně tak i na plánu z roku 1816 (C), kde ovšem chybějí hospodářské stavby poblíž letohrádku (chlévy se seníkem), navíc je zde pojednaná obslužná komunikace při jižní ohradní zdi směrem do nároží, ve kterém se dodnes nacházejí relikty průjezdu, druhotně upraveného na branku a později definitivně zaslepeného. Velmi zajímavým objektem na plánu je pak čtvercová stavba (?) severně od ovčína, kterou můžeme označit za indicii k lokalizaci „Schafbrunn", tedy studny pro ovce. Podobně je obslužná komunikace zvýrazněna na císařském otisku stabilního katastru z roku 1843 (D), kde ovšem naopak chybějí některé detaily z předchozího pojednání, jako např. zcela chybí znázornění teras a schodišť. Zajímavým detailem je ovšem modře zvýrazněná plocha západní kašny (K01), což vede k domněnce, že v době kolem roku 1843 byla již jen tato jedna kašna v provozu a koresponduje tím s dokumentovanými skutečnostmi v sondě S04. Archivní ortofoto snímek z roku 1954

3_K metodice povrchového průzkumu památek zahradního umění viz JANÁL, Jiří – MALINA, Ondřej – PEŠTA, Jan – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – TIŠEROVÁ, Renata – WEBER, Martin. *Stavebně historický a archeologický průzkum a hodnocení stavebních, technických a uměleckých objektů v památkách zahradního umění*, Výzkumný ústav Silva Tarouca pro krajinu a okrasné zahradnictví, 2015, v tisku; KUNA, Martin – TOMÁŠEK, Martin. *Povrchový průzkum reliéfních tvarů*. In: KUNA, Martin, ed. et al. *Nedestruktivní archeologie: teorie, metody a cíle. Non-destructive archaeology: theory, methods and goals*. Praha: Academia, 2004, s. 117–183. ISBN 80-200-1216-8.

E

F

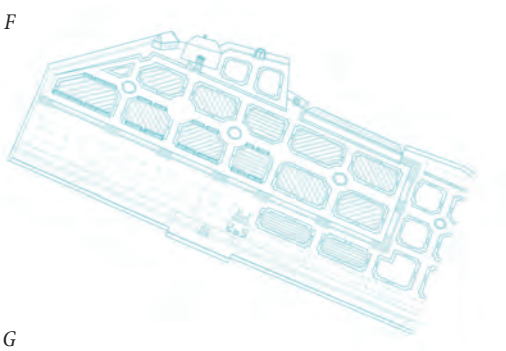

G

(E) zachycuje plochu zahrady i s výraznými plochami skleníků v západní části střední terasy (plocha II). Zároveň jsou zde pozorovatelné vegetační příznaky původní cestní sítě, dodnes se v ploše zahrady projevující. Na současném ortofoto snímku (F) je evidentní výrazný nárůst bujné vegetace v ploše zahrady a v náznacích opět vegetační příznaky komunikací. Poslední vyobrazení – kresba (G) je vektorizovaným a upraveným vyjádřením nejstaršího plánu z roku 1789, který nebyl zpracován jako kartografické dílo, a proto jej nelze aplikovat do dnešních map. Úpravou rozměrů a zasazením do trigonometrické sítě lze pozorovat platné prostorové souvislosti a srovnávat je se současnými mapami.
A: SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394; B: Mapa pozemků dvora Lemberk, 1816, Kraumann, výřez, SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv.č.2989; C: Katastrální mapa 1: 8640, b. d., Kühlmann, výřez, SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 2988; D: Císařský otisk Stabilního katastru, Čechy, 4338-3 Lvová, původně Lämberg – mapováno r. 1843, ÚAZK Praha; E: podkladový letecký snímek VGHMÚ Dobruška prostřednictvím aplikace kontaminace.cenia.cz, snímkováno 1954; F: ČÚZK Praha, WMS služba, snímkováno Geodis Praha 2014; G: SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394, upraveno autorkou, 2014

4_K tématu leteckého laserového skenování viz TIŠEROVÁ, Renata. Light Detection and Ranging. Nové metody při vyhledávání, průzkumu a dokumentaci archeologických lokalit. *Fontes Nissae. Prameny Nisy* XVI, 2015, č. 1, s.101–109. Zde také další literatura.
5_SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394; Mapa pozemků dvora Lemberk, 1816, Kraumann, výřez, SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 2989; Katastrální mapa 1: 8640, b. d., Kühlmann, výřez, SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 2988; Císařský otisk Stabilního katastru, Čechy, 4338-3 Lvová, původně Lämberg - mapováno r. 1843, ÚAZK Praha; ortofoto 1954, podkladový letecký snímek VGHMÚ Dobruška prostřednictvím aplikace kontaminace.cenia.cz; ortofoto ČÚZK Praha, WMS služba, snímkováno Geodis Praha 2014;

rozdělit na dvě základní skupiny, a to objekty vzniklé přímou činností člověka a tvary způsobené přírodními procesy. V první řadě byla věnována pozornost těm prvkům terénního reliéfu, jejichž interpretace je alespoň částečně zřejmá, v druhé řadě pak objektům s nejasnou interpretací, u nichž je nutné prověřit jejich antropogenní původ. V úvahu bylo nutné vzít i transformaci objektů, kdy současný tvar reliéfních objektů může být výsledkem i více různých přírodních či antropogenních procesů, které (de-)formovaly jeho morfologii anebo celkové kvality. V druhém kroku se součástí analýzy a povrchového průzkumu terénního reliéfu nutně stalo i ověřování vypovídací schopnosti terénního reliéfu barokní zahrady, respektive míra jeho destrukce či aplanace. Obr. 1.

Po prvotní obhlídce lokality bylo možné konstatovat výjimečně dobrý stav zachování z hlediska antropogenního georeliéfu. Na lokalitě, jejíž vypovídací hodnota nebyla umenšena razantními novodobými zásahy, je zcela zřejmé, že nedošlo k výrazným destrukcím nebo zmíněným aplanacím. Většina prvků terénního reliéfu, jejichž kvality nejsou bezprostředně čitelné, utrpěla spíše jistým rozvolněním tvarů vlivem navážky cizorodého materiálu a vrstev destruovaných recentních prvků zástavby nebo nárůstem humusových vrstev v těch částech zahrady, které nejsou systematicky udržovány, a kde se utváří bujný keřový nebo bylinný podrost. Překvapivým zjištěním na lokalitě, která není hospodářsky obdělávaná, byla skutečnost, že za příznivých klimatických podmínek je možné pozorovat vegetační příznaky, zejména ve formě pozůstatků cestní sítě a některých reliktů parkových úprav napříč areálem zahrady. Tuto skutečnost bylo možné externě validovat se zmíněným dálkovým průzkumem země formou zpracování dat leteckého laserového skenování[4] v kombinaci s archivní plánovou i fotografickou dokumentací.[5] Obr. 2.

obr. 2_Barokní zahrada a její bezprostřední okolí zpracované vizualizací leteckého laserového skenování (LiDAR) nad ortofotem ČR. Vizualizace vykresluje terénní tvary reliéfu a umožňuje pozorovat vzájemné vztahy a morfologii. Zpracováno metodou Sky View Factor v kombinaci s hillshade. DMR5G, mapový list NBOR25_5g, HILL_SVF, Český úřad zeměměřický a katastrální, data poskytnuta Krajským úřadem Libereckého kraje na základě Smlouvy o vytvoření a poskytnutí tematických datových sad archeologické památkové péče pro potřeby Libereckého kraje; Ortofoto České republiky, WMS služba Český úřad zeměměřický a katastrální.

Zcela zřejmá a jednoznačně identifikovatelná je na lokalitě většina pískovcových kamenosochařských prvků včetně kamenicky zpracovaných prvků konstrukčních, jako jsou fontány s revizními šachtami a kamenosochařsky pojednanými chrliči, vodní rezervoár, schodiště, terasové stupně a balustráda. Minimálně půdorysně lze pak jednoznačně vymezit i průběh ohradní zdi, identifikovat vstupy a vymezit opěrné segmenty v podobě pilířů. Z dochované nadzemní zástavby lze zmínit samotný objekt letohrádku a nedaleký hospodářský objekt chlévů se seníkem v severozápadním nároží zahrady. Recentním dokladem využívání zahrady v průběhu 20. století jsou pozůstatky skleníků v podobě betonových základů a betonová nádrž na vodu. Mezi nejdůležitější poznatky analýzy a průzkumu terénního reliéfu se řadí skutečnost, že v areálu zahrady je dochována struktura cestní sítě rozeznatelná mezi projevy vegetačních příznaků v podobě, jaká je zachycena na doposud nejstarším známém plánovém vyobrazení zahrady z roku 1789.[6] Jedná se tedy o mezizáhonové či o mezioddílové komunikace vymezující cestní síť pro pohyb pěších osob napříč areálem zahrady, přičemž tyto cesty respektují původní architektonický záměr a reflektují do dnešní doby historické vztahy jednotlivých částí reprezentativní plochy zahrady. Obr. 3. Zároveň lze pozorovat reflexi cestní sítě na relaxační prvky zástavby (fontány, sochařská výzdoba), komunikační schéma (schodiště a partery), a dokonce i některé části zahrady, jejichž využití bylo ryze hospodářské (zejména u ovčína, viz níže). Ostatní, zejména hospodářské plochy a jejich cestní síť, nejsou touto metodou v současné době postižitelné a jejich kvality nám v rámci antropogenního georeliéfu prozatím unikají.

obr. 3_Předchozí snímek v kombinaci s vektorizovaným a kartograficky upraveným plánem z roku 1789 znázorňuje korelaci geomorfologie terénu s historickým dokladem geometrického rozvržení zahrady. DMR5G, mapový list NBOR25_5g, HILL_SVF, Český úřad zeměměřický a katastrální, data poskytnuta Krajským úřadem Libereckého kraje na základě Smlouvy o vytvoření a poskytnutí tematických datových sad archeologické památkové péče pro potřeby Libereckého kraje; Ortofoto České republiky, WMS služba Český úřad zeměměřický a katastrální; SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394, upraveno autorkou, 2014

Geofyzikální průzkum

Nepostradatelnou součástí archeologického výzkumu je v současné době geofyzikální průzkum, jehož vědecký potenciál je zejména u památek zahradního umění výjimečně vysoký.[7] V souvislosti se snahou o maximální ochranu archeologického památkového fondu lokality byl jako jedno z východisek strategie archeologického výzkumu zvolen vyčerpávající geofyzikální průzkum lokality. Geofyzikální průzkum byl uskutečněn ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR v Praze a vyhotoven RNDr. Romanem Křivánkem ve dvou etapách. První etapa v roce 2013 postihla většinu plochy barokní zahrady a přilehlých ploch navazující komunikace, lipové aleje a prostor před vodárenskou věží. Záměrem bylo vytvořit ucelený obraz lokality včetně jejích historických komponent dochovaných pod úrovní současného terénu. Určujícími otázkami se stala, tak jako v případě komplexní strategie archeologického výzkumu, zejména témata týkající se vnitřního členění, zástavby a komunikačního schématu zahrady a dále zmapování reliktů vodovodního systému včetně vnějšího i vnitřního vedení užitkové vody. V roce 2014 pak proběhlo kontrolní měření a ověření původních hypotéz na základě zpřesněných údajů, jež poskytl destruktivní výzkum odkryvem, přičemž došlo i k upřesnění a validaci dílčích výsledků z roku 2013.

6_SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394.
7_FASSBINDER, Jorg. W. E – STANJEK, Helge. *Magnetische Bodenbakterien und deren Auswirkung auf die Prospektion archäologischer Denkmäler*, In: H. Becker ed., *Archäologische Prospektion. Luftbildarchäologie und Geophysik. Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege 59*, 1996, München, 257–260. ISBN 3-87490-541-1; LOCOCK, Martin. *Geophysical prospection, In: Ch. Currie, Garden Archaeology. A Handbook.* Practical Handbooks in Archaeology No 17, 2005, York, 53–57. ISBN 1902771486; GOJDA, Martin - HLADKÝ, Jan – JANÁL, Jiří – JANČO, Milan – MILO, Peter – LISÁ, Lenka – PETŘÍK, Jan – PROKEŠ, Lubomír. *Archeologický výzkum památek zahradního umění.* Metodika NPÚ, v tisku.; ASPINALL, A. – POCOCK, J. A. *Geophysical prospection in garden archaeology: an appraisal and critique based on case studies*, Archaeological Prospection 2, 1995, s. 61–84. ISSN 1019-0763; BACHRATÝ, Jaroslav. – GLISNÍKOVÁ, Věra. *Geofyzikální průzkum pro rehabilitaci Zámeckého parku Vrchotovy Janovice jako podklad pro průzkum geotechnický*, In: Hašek, Vladimír – Nekuda, Rostislav – Unger, Jiří edd., *Ve službách archeologie IV*. Sborník k 75. narozeninám Prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc., Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – Geodrill Brno – Archeologický ústav Slovenská akademia vied Nitra, 2012, s. 41–43. ISBN 80-7275-041-0.
8_K metodice magnetometrického měření cf. KUNA, Martin, ed. et al. *Nedestruktivní archeologie:teorie, metody a cíle. Non-destructive archaeology: theory, methods and goals*. Praha: Academia, 2004, s. 117–183. ISBN 80-200-1216-8. Zde také další literatura.
9_KŘIVÁNEK, Roman. *Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na lokalitě Lemberk – Breda, zámecký park, okr. Liberec.* Externí analýza vypracovaná 20. 12. 2013 na základě HS č.713045/13.; KŘIVÁNEK, Roman. *Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na lokalitě Lemberk – Breda, zámecký park, okr. Liberec.*

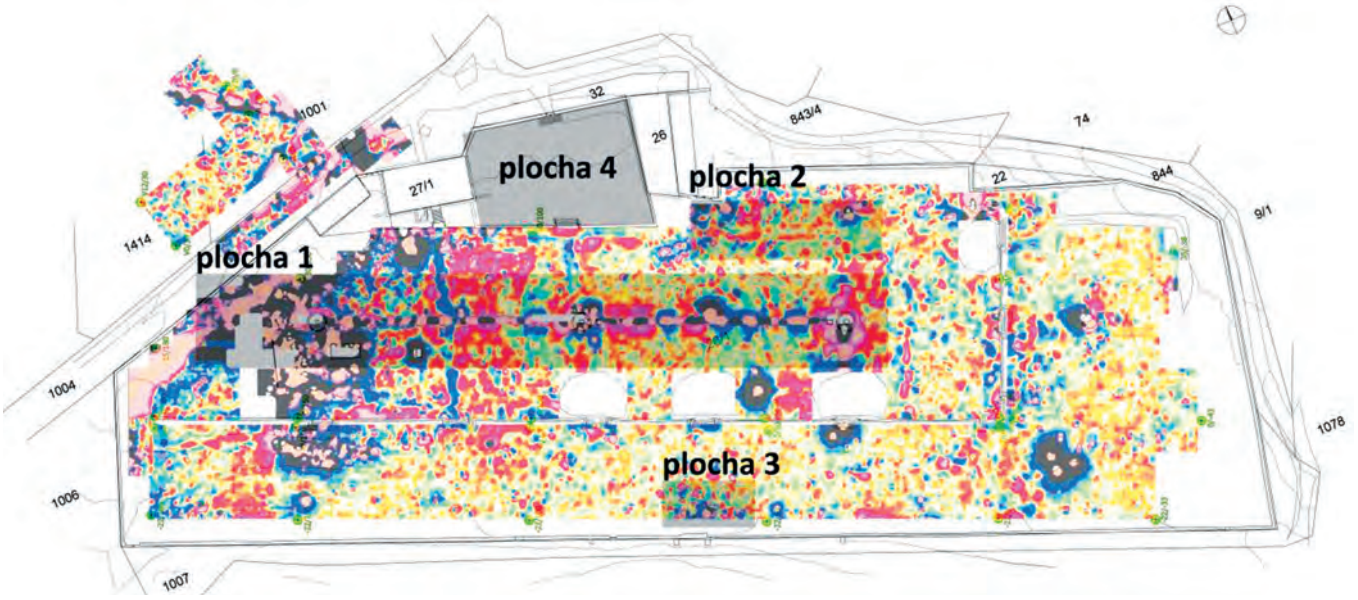

obr. 4_Přehled ploch v areálu barokní zahrady i mimo ni, které byly podrobeny geofyzikálnímu průzkumu v roce 2013 (barevně) a v roce 2014 (šedě). KŘIVÁNEK, Roman. Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na lokalitě Lemberk – Breda, zámecký park, okr. Liberec. Externí analýza vypracovaná 10. 11. 2014 na základě HS č.714057/14.

Externí analýza vypracovaná 10. 11. 2014 na základě HS č.714057/14.
10_K metodice geoelektrického odporového měření cf. cit. v pozn. 8.
11_Cit. v pozn. 9.
12_K metodice radarového průzkumu cf. cit. v pozn. 8.
13_Cit. v pozn. 9.

V otázce metodiky geofyzikálního průzkumu bylo po vzájemných konzultacích přistoupeno ke třem různým metodám, které byly kombinovány a vzájemně doplňovány. Jako prvotní metoda geofyzikálního průzkumu bylo zvoleno magnetometrické měření[8] Cesiovým magnetometrem, konkrétně aparaturou DLM-98-ARCH na kolovém podvozku (Sensys, Německo) umožňující pomocí pěti fluxgate gradiometrů se sondami FMG650B paralelní měření na pěti profilech. Magnetometr byl využit pro identifikaci obecně jakýchkoli lokálních magnetických změn, např. zahloubených situací s odlišnou výplní od podloží, podpovrchových projevů úprav terénů, ale také různých kovů (potrubí) nebo navážek a dalších narušení terénu. Plošný průzkum byl proveden v síti měření 0,5 × 0,2 m. Naměřená data byla primárně zpracována prostřednictvím programu Magneto-arch (Sensys), následně také upravena a zobrazena v programu Surfer (Golden software).[9] Nejvhodnějším doplňkem geofyzikálního průzkumu se vzhledem k vlastnostem a místním poměrům lokality ukázalo být geoelektrické odporové měření[10], které bylo realizováno pomocí aparatury RM-15 (Geoscan Research, Velká Británie), ta byla využita pro sledování a identifikaci nehlubokých podpovrchových kamenných reliktů, kamenného i cihlového zdiva nebo jiných mělce podpovrchových situací obsahujících kamenné prvky nebo destrukce. Měření bylo provedeno metodou symetrického odporového profilování (SOP) v geometrii Wennerova uspořádání elektrod A0,5M0,5N0,5B (možnost sledování situací do maximální hloubky 0,5 m). Hustota měření byla 1×1 m, naměřená data byla zpracována pomocí softwaru Surfer (Golden software).[11] Třetí metodou, která byla v roce 2013 zvolena jako doplňková, nicméně její výsledky se ukázaly být určující pro měření v roce 2014, byla profilová měření zemním radarem[12], konkrétně aparaturou Cobra-WIFI II (Radarteam, Švédsko). Měření bylo cílené na ověření hlouběji dochovaných kamenných destrukcí, narušení terénu nebo zmapování linie vodovodního potrubí. Při využití antény 500 MHz byly sledovány situace s hloubkovým dosahem do cca 2,5 m. Hustota měřených dat po profilu byla 5 cm, naměřená data byla zpracována pomocí softwaru Prism 2.[13]

Travnatá plocha areálu barokní zahrady poskytla po několikerých zásazích do vzrostlé náletové zeleně poměrně ideální plochu pro aplikaci geofyzikálních metod. I přesto byly některé plochy z měření předem vyjmuty, a to zejména z důvodu výskytu rušivých vlivů některých materiálů, jako jsou železné armatury v betonových základech skleníků nebo rozptyl kovového

odpadu v západní části zahrady coby pozůstatek zarovnání terénu stavebním odpadem. Určité plochy nebylo možné proměřit vzhledem k zamezenému přístupu vlivem vzrostlé historicky cenné zeleně nebo neprostupného terénu. Zároveň byly z plochy měření vyjmuty plochy kamenosochařsky nebo kamenicky pojednaných prvků, jako jsou kašny, rezervoár a nádrž na vodu nebo jednotlivá schodiště. I geoelektrické odporové měření bylo záměrně realizováno pouze v ploše střední a spodní terasy vyjma nejzápadnějšího výběžku, kde bylo ukončeno v místě nárůstu rušivých projevů způsobených destrukcí skleníků a předpokládaných navážek. Obr. 4.

Výsledek plošného magnetometrického měření přes početné a lokálně velmi rušivé projevy můžeme považovat za věrný obraz četných parkových úprav areálu v různých vývojových etapách využívání zámecké zahrady, nicméně i zde se podařilo zachytit pravděpodobně nejstarší dochovanou cestní síť, která odpovídá architektonickému členění zahrady při jejím vzniku nebo těsně po něm. Anomálie se v tomto případě projevují v místech, kde komunikace byly opětovně podsypávány materiálem, jehož geomagnetický projev je výrazně odlišný od okolního humusového (tedy záhonového) materiálu. Velmi vhodně se právě v otázce cestní sítě doplňuje magnetometrické měření s geoelektrickým odporovým měřením, kde anomálie zachované cestní sítě je ještě výraznější. Obr. 5. Neméně podstatným přínosem geoelektrického měření jsou jednoznačně identifikovatelné rozdíly ve vlastnostech půd v ploše záhonů, resp. v hospodářsky obdělávané ploše určené k pěstování a mimo ně. Do určité míry je tento obraz pozměněn druhotnými faktory jako např. vrstvami destrukce kamenného zdiva ohradní zdi podél jižní hranice zahrady nebo navážkami kameniva v severovýchodním nároží. I přesto jsou však na výsledcích identifikovatelné plochy s vyšším zdánlivým měrným odporem – tedy s obsahem sypkého a suššího materiálu– a plochy s výrazně nízkým zdánlivým měrným odporem – tj. vrstvy vlhkého a humózního materiálu. Překvapivým zjištěním je skutečnost vedoucí k předpokladu existence dvou dalších kruhových prvků v prostoru mezi stávajícími kašnami, které sice odpovídají geometrickému členění plochy střední terasy, nicméně neprojevují se na povrchu žádným pozorovatelným reliktem. Hypoteticky se tedy mohlo jednat

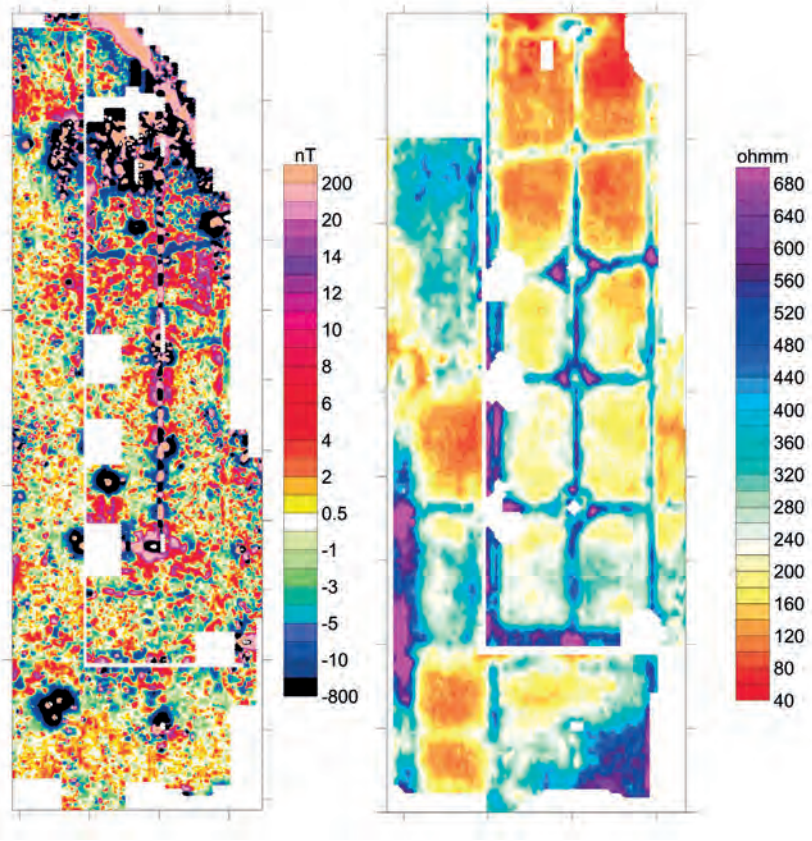

obr. 5_Porovnání výstupů magnetometrického (vlevo) a elektrického odporového měření (vpravo) na střední a spodní terase zahrady. Bílá místa na plánu jsou úseky neměřené z důvodu vzrostlé vegetace nebo terénních překážek. Magnetometrické měření zvýrazňuje magnetické anomálie v extrémech světlé nebo tmavé barvy. Kromě rušivých projevů je možné pozorovat liniové vedení kovových trubek ve střední části nebo výrazné odpadní deponie v horní části výkresu. Tmavě modrou barvou jsou zachyceny relikty cestní sítě. U elektrického odporového měření jsou zvýrazněny barevně nízké (žlutá, oranžová, červená) nebo naopak vysoké (tyrkysová, modrá, fialová) zdánlivé měrné odpory dle matriálu pod povrchem terénu. Jednoznačně identifikovatelná je cestní síť, kamenné hrany teras a kamenné destrukce s vysokým odporem, a zároveň lze pozorovat rozmístění záhonů a ploch s výrazně humusovým materiálem s nízkým odporem. KŘIVÁNEK, Roman. Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na lokalitě Lemberk – Breda, zámecký park, okr. Liberec. Externí analýza vypracovaná 20. 12. 2013 na základě HS č.713045/13.

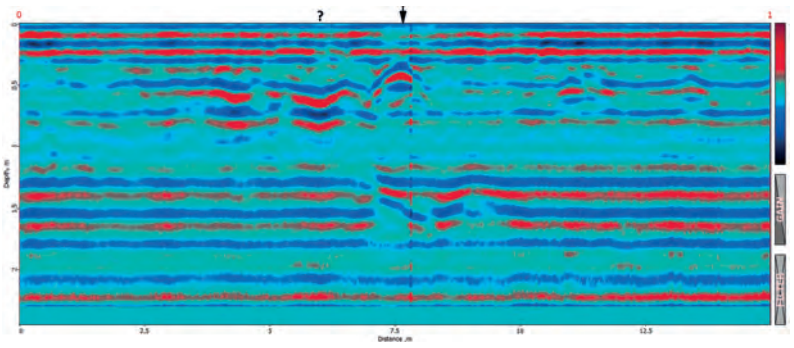

obr. 6_Ukázka výstupu měření zemním radarem na profilu napříč středním parterem zahrady. V odrazech jsou jasně patrné hlubší odrazy podzemních komponent. KŘIVÁNEK, Roman. Závěrečná zpráva o geofyzikálním průzkumu prováděném na lokalitě Lemberk – Breda, zámecký park, okr. Liberec. Externí analýza vypracovaná 10. 11. 2014 na základě HS č.714057/14.

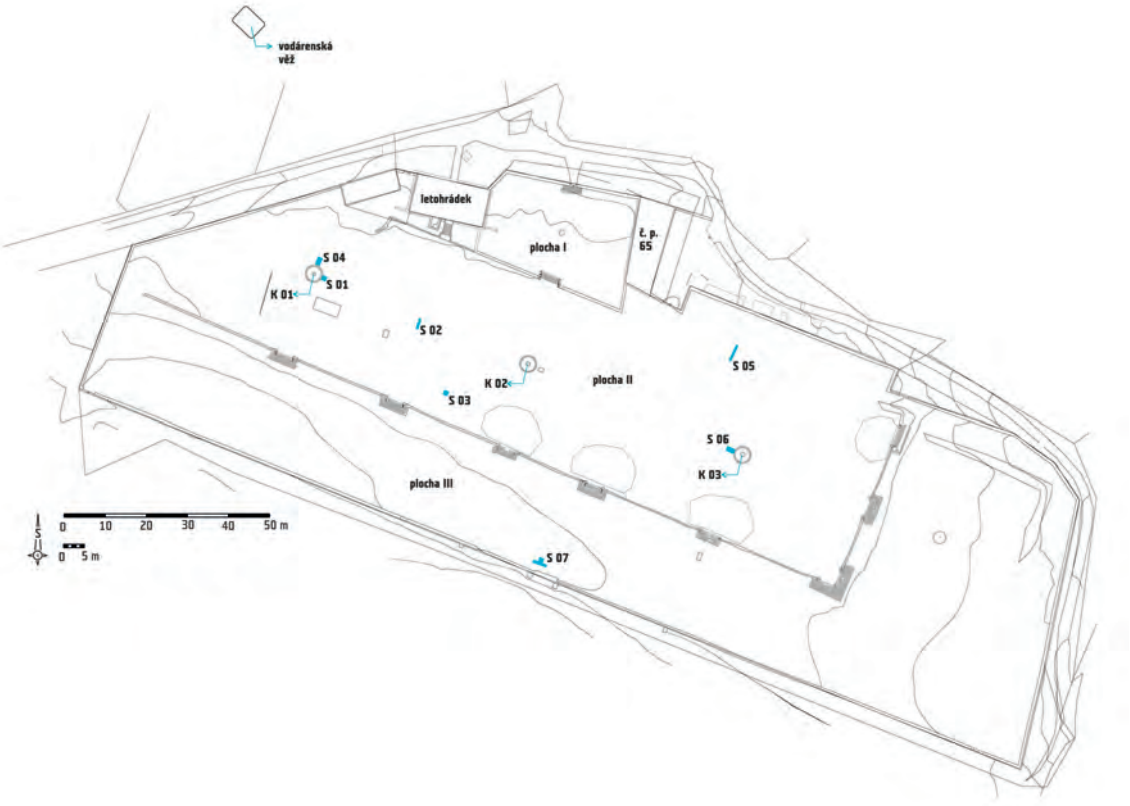

obr. 7_Celkový plán areálu barokní zahrady s vyznačením polohy jednotlivých sond (S01 až S07) a místopisných vztahů. Do podkladů geodetického zaměření Gekon, s. r. o. a zaměření vodárenské věže I. Peřinou a L. Sodonkovou z roku 2014. Kresba autorka, 2015

o umístění dalších prvků zahradního inventáře, resp. mobiliáře, v podobě např. menších vodních nádrží, aplikací historické zeleně nebo mobilní sochařské výzdoby. Předchozí shrnutí výsledků dvou plošně užitých geofyzikálních metod dále doplnilo měření zemním radarem v šesti (v roce 2013) a 66 (v roce 2014) profilových měřeních, zejména v místech předpokládaného vedení vodovodního potrubí nebo očekávaných podzemních reliktů. Průběh mělce zapuštěného kovového potrubí lze sledovat prakticky v celé linii radarových profilů v okolí tří kašen na střední terase, přičemž zjištěná anomálie odpovídá recentnímu kovovému potrubí z doby existence zahradnictví a koresponduje s faktem, že v této době již kašny plnily pouze funkci rezervoárů a byly vzájemně, nepříliš citlivě, propojeny. Na stejném profilu i na dalších výsledcích radarového měření je dále patrné, že vrstvy uloženin se výrazněji mění pouze do hloubek kolem jednoho až jednoho a půl metru, nicméně hlouběji již jsou vrstvy téměř nenarušené a homogenní. Obr. 6. Tato skutečnost ovšem neodpovídá předpokladu o existenci původního tlakového vedení vody ve formě dřevěného potrubí v trase mezi jednotlivými kašnami. Zdá se, že dřevěný materiál v kombinaci s hutněným a vlhkým pískovým podložím nevytváří dostatečné anomálie zachytitelné zemním radarem. Mimo hlavní plochu zahrady v poloze mezi letohrádkem a vodárenskou věží proběhlo měření výše popsanými metodami zejména za účelem poznání přívodu užitkové vody do vnitřního areálu zahrady. Podle očekávání převládají ve výsledcích magnetometrického měření magneticky rušivé projevy kovů, ale též silně magnetické liniové anomálie několika pravděpodobných kovových potrubí, které lze interpretovat jako pozůstatek vedení vody z objektu vodárenské věže. Hlavní linie zřejmě probíhala přímo mezi vodárenskou věží a vzdálenějším nárožím letohrádku. Jiná odbočka kovového potrubí pak probíhá podél okraje cesty ve stromořadí směrem k pohřební kapli. Torzovitě se rýsují také dvě jiné potenciální linie odboček potrubí, z nichž jedna by s velkou mírou pravděpodobnosti mohla směřovat do západního sektoru zahrady (viz obr. 4). Ve výsledcích geoelektrického odporového měření části pojednávané plochy není průběh jakýchkoli linií potrubí příliš patrný. Můžeme zde pouze blíže vodárenské věži sledovat zvýšení zdánlivých měrných odporů, které by mohlo dokládat větší podíl kamenů, kamenných zpevnění nebo také destrukcí v prostoru před samotnou věží, popř. také ve výplni výkopu potrubí od vodárenské věže.[14]

Archeologický výzkum odkryvem

Ačkoliv byla strategie zjišťovacího výzkumu v barokní zahradě u Bredovského letohrádku od počátku zaměřena na nedestruktivní postupy, nelze se v současném stavu poznání vyhnout archeologickému výzkumu s využitím exkavačního přístupu. Archeologický výzkum odkryvem je nadále nejspolehlivější metodou korektní

14_Cit. v pozn. 9.

interpretace archeologických nálezových situací zejména v otázce analýzy i syntézy stratigrafických jednotek a jejich kvalit i vzájemných vztahů, analýzy movitých i nemovitých artefaktů a v neposlední řadě i interpretačním nástrojem celkové nálezové situace. V rámci archeologického výzkumu bylo přistoupeno k metodice mikrosondáže, která zajistí dostatečnou pramennou základnu vytyčeným cílům projektu a zároveň v minimální možné míře poškodí intaktní archeologický nálezový kontext. Na základě doposud zjištěných skutečností vyplývajících z výsledků terénní prospekce v komparaci s archivními materiály a také poznatků plynoucích z geofyzikálního průzkumu byly vytipovány konkrétní sektory k provedení mikrosond. Obr. 7.

Sonda 01

V rámci sondy S01 byla zdokumentována situace u vnějšího pláště kašny K01 na nejzápadnějším výběžku lokality. Sonda o rozměrech 1 × 1 m byla situo-

obr. 8_Půdorys sondy S01 po exkavaci uloženin zásypu základového vkopu na rostlé podloží do hloubky 1,2 m ve směru východ-západ. Snímek dokládá hrubý způsob opracování vnější strany kamenných segmentů kašny s ustupujícím lícem v horizontu 0,2 m pod horním okrajem. Zároveň lze pozorovat kamenický zámek k propojení jednotlivých segmentů, v tomto případě poškozený druhotnými aktivitami. Spára mezi kamennými segmenty je zapřena konstrukcí kamenných bloků a dále zajištěna jílovou omazávkou proti prosakování vody. Foto autorka, 2013

vána na východní straně kamenného pláště zapuštěné kruhové nádrže v místech, kde došlo k propojení dvou kamenných segmentů kašny. Záměrem bylo dostatečně poznat technologii kamenické práce a konkrétně detailu spojení kamenných segmentů spolu se způsobem

obr. 9_Detail západního profilu sondy S01 tvořeného vnějším pláštěm kamenného tělesa kašny s pozorovatelnou horizontální vyrovnávkou z drobných šíbrů pod vnější hranou dna. V levé části snímku pak konstrukce kamenných bloků s jílovou omazávkou na stykové ploše s kamennými segmenty v místě vertikální spáry. Foto autorka, 2013

uložení tělesa kašny v terénu. Vzhledem k lokalizaci sondy nebylo namístě předpokládat dochovanou intaktní situaci historických uloženin vzhledem k faktu, že sonda byla situována do základového vkopu. Tato hypotéza se posléze potvrdila při exkavaci sondy, kde došlo k obnažení vnějšího pláště kašny exkavací zásypového horizontu z promíseného místního materiálu uloženin hlinitopísčité povahy s proplásty přemístěného podloží a příměsemi stavebního odpadu bez jednoznačných stratigrafických vztahů. Obr. 8.

Stěžejním poznatkem plynoucím z exkavace sondy S01 byl ovšem způsob opracování vnějšího pláště kašny, který nesl stopy hrubého otesání beze snahy o pohledový akcent. Pouze v horizontu 0,2 m od horního okraje kašny bylo lze pozorovat pečlivě opracovaný horní lem kamenné obruby, z čehož vyplývá, že kašny nebyly od svého založení nikdy vertikálně pohledově uplatňovány ve větší míře, než je tomu dnes. Zajímavým detailem bylo i zjištění existence terénní vyrovnávky

obr. 10_Půdorys sondy S02 v jižním sektoru a v ploše kontrolního bloku v hloubce 0,5 m. Snímek dokládá charakter humusových uloženin s hlinitými až hlinitopísčitými proplásty probarvenými kořenovým systémem rostlin a výraznou bioturbací. Foto autorka, 2013

obr. 11_Východní profil sondy S02 v jižním sektoru sondy. Rozpité hranice humusových uloženin s hlinitými až hlinitopísčitými proplásty a nezřejmými stratigrafickými vztahy odpovídají stanovišti výsadby historické zeleně beze stop po uložení konstrukcí nebo jiného nemovitého inventáře zahrady. Foto autorka, 2013

obr. 12_Východní profil sondy S02 v severním sektoru. V horní části snímku zachyceno liniové vedení kovové trubky vzájemně propojující kašny K01, K02 a K03 coby rezervoárů užitkové vody v době po ztrátě své původní funkce. Foto autorka, 2013

z drobných šibrů pod vnější hranou dna kašny a zejména pak kamenná konstrukce vyskládaná z kamenných bloků zajišťující spáru mezi dvěma kamennými segmenty kašny, kterou lze interpretovat jako oporu proti rozestupování jednotlivých segmentů. Tato opora jistě nenesla celou tíhu odpovědnosti za pevné semknutí tělesa kašny, protože jednotlivé segmenty byly opatřeny vnitřním kamenickým zámkem a zaklesnuty do sebe tak, aby nedocházelo k posunu či vyosení jednotlivých segmentů. Spára mezi kamennými bloky tělesa kašny byla navíc opatřena jílovitou spárovací výplní a posléze ještě omazána na styku kašny a kamenných opěrných bloků, bezpochyby ve snaze zabránit prosakování vody z kašny do okolního terénu. Obr. 9.

Sonda 02

Lokalizaci sondy S02 předurčila provedená terénní prospekce spolu s interpretací archivních pramenů. Sonda byla umístěna v geometrickém středu cestní sítě mezi zadním schodištěm letohrádku a schodištěm terasy mezi středním a dolním parterem zahrady v linii sever-jih a mezi kašnami K01 a K02 v linii západ-východ. Z indicií, které poskytl terénní průzkum, vegetační příznaky a archivní plánová dokumentace, bylo zřejmé, že se v této poloze pravděpodobně nacházelo umístění dalších prvků zahradního inventáře, resp. mobiliáře, v podobě např. menších vodních nádrží, aplikací historické zeleně nebo mobilní sochařské výzdoby, což respektují jak trasy cestní sítě, tak i architektonické členění plochy střední terasy. Tuto skutečnost potvrdil i geofyzikální průzkum, ovšem bez možnosti přesnější interpretace, a proto bylo přistoupeno k exkavaci podélné sondy o celkových rozměrech 2,5 × 0,5 m se středovým kontrolním blokem o rozměrech 0,5 × 0,5 m.

V rámci exkavace sondy 2 byly zdokumentovány uloženiny bez zřejmých stratigrafických vztahů humusového charakteru s vysokým podílem písčitých až hlinitopísčitých složek a proplástů s rozpitými až nečitelnými hranicemi. Mezi příměsemi se nevyskytovaly žádné frakce nad 0,5 cm a uloženiny byly výrazně probarveny bioturbací. Obr. 10. V sondě S02 nebyly rovněž zachyceny žádné relikty konstrukcí nebo základových vkopů dokládajících jejich uložení (obr. 11), s výjimkou recentního liniového vedení vody nehluboko pod teré-

nem, jehož původ je ovšem dostatečně znám z doby, kdy kašny již neplnily svou funkci a byly vzájemně propojeny jako rezervoáry užitkové vody. Obr. 12. Nálezový kontext byl proto interpretován jako stanoviště aplikací historické zeleně v podobě pravděpodobně keřového nebo bylinného porostu, jenž byl parkově upravován a sloužil jako součást zahradní instalace.

Sonda 03

Výzkumný účel sondy S03 spočíval v odběru environmentálních vzorků pro následnou makrozbytkovou a palynologickou analýzu. Lokalizována byla v sektoru, jehož funkce byla vzhledem k výše popsaným zjištěním určena jako plocha záhonu na střední terase zahrady. Rozměry sondy S03 byly 0,5 × 0,5 × 0,5 m a celý objem uloženin pod travním drnem byl předán k následným přírodovědným expertízám.

obr. 13_Půdorys sondy S04 při exkavaci vnitřní výplně revizní šachty v hloubce 1,4 m ve směru východ-západ. Na snímku je patrná vnitřní konstrukce šachty zděná z kamenných kvádrů pod vstupní kamennou obrubou tesanou z jednoho kusu kamene. Při dně sondy lze pozorovat exkavaci uloženin písčitého zásypu technologického zařízení pro přívod vody. V centrální části je relikt dřevěného vedení druhotně napojený na olověné a železné vedení vody směrem ke kašně (vlevo) a ke skleníkům (nahoře). Přívod vody do šachty je zprava. Foto autorka, 2013

Sonda 04

U třech kašen, konkrétně u kašny K01, K02 a K03 na střední terase zahrady, byly pozorovány kamenné obruby vymezující vstup do podzemního prostoru, pracovně označeného jako revizní šachty. Předpokladem bylo uložení technologie a obsluha vedení vody do jednotlivých kašen, případně uzávěry přívodu této vody. Jedna ze sond, kterými byl prostor revizní šachty prozkoumán, byla sonda S04, která postihla objekt revizní šachty u nejzápadnější kašny K01.

Po odstranění drnu a kamenné valounové skladby, imitující dlažbu a situované v úrovni zhruba 20 cm pod horní hranou kamenné vstupní obruby, byla odtěžena masivní vrstva zásypu sestávající z popelových a odpadních souvrství o celkové mocnosti 0,5 m. Pod vrstvou zásypu bylo lze pozorovat souvrství nesourodých uloženin převážně hlinitopísčitého charakteru s množstvím humusových složek, které odpovídalo postupnému splachu a ukládání erozních souvrství v prostoru revizní šachty. V hloubce 1,2 m se charakter uloženin změnil a došlo k exkavaci uloženin ryze písčitého charakteru, výrazně ulehlých a vlhkých s množstvím frakce o rozměrech do cca 5 cm. Uloženiny charakteru hutněného zásypu převrstvily relikty několika horizontů vedení vody, z nichž nejstarším byl pozůstatek dřevěného vedení vody v podobě vrtaného kmene, jenž byl druhotně napojen na litinové a olověné potrubí a následně na potrubí železné. Obr. 13. Z nálezového kontextu bylo zřejmé, že se jedná o původní uložení dřevěného vedení vody z období instalace kašny v hloubce 1,8 m, které v průběhu času ztratilo svou funkci a bylo nahrazeno

obr. 14_Severní profil sondy S05 tvořený severní obvodovou stěnou revizní šachty. Na snímku je zřetelný nálezový kontext po dokončení exkavace sondy v hloubce 1,8 m až na rostlé podloží. V severní stěně revizní šachty je zřetelný stínový otisk původního dřevěného vedení, jehož konstrukce pozbyla soudržnosti a projevuje se pouze jako výplň původní dřevěné trubky. V popředí, v trase dřevěného vedení, nasedá na vnitřní výplň kovový vrchlík, jehož funkce zanikla se ztrátou funkčnosti dřevěného potrubí. Na dolním okraji snímku lze pozorovat poslední dochovaný segment dřevěného vrtaného potrubí s olověným pístem pro napojení olověné soustavy potrubí z pozdějšího horizontu provizorní opravy. Zleva a z čela revizní šachty je přivedena železná trubka jednak za účelem obnovení dodávky vody z vodárenské věže, jednak za účelem přívodu vody ke skleníkům. Foto autorka, 2014

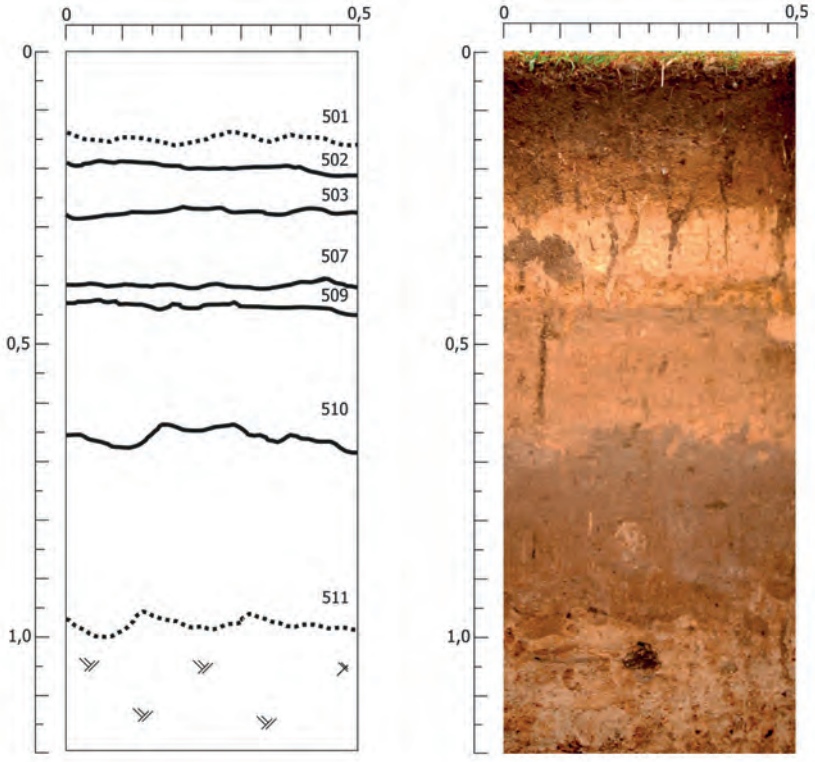

obr. 15_Jižní profil sondy S05 se znatelným souvrstvím pískových podsypů mezizáhonové komunikace. Na snímku je reprezentováno stratigrafickými jednotkami SJ502 až SJ509. Foto a kresba autorka, 2014

vedením novým, konkrétně litinovým, vedoucím pode dnem kašny a přivádějícím vodu zespoda do kamenosochařské instalace chrliče. Olověné vedení následně sice pozměnilo trasu vedení vody, která nebyla přivedena do kašny spodem ze dna, ale skrze těleso spodní nádrže do kamenosochařské aplikace s chrličem, nicméně i tak zajistilo (zřejmě pouze provizorní) provoz kašny na tlakovou vodu. Poslední horizont úprav vedení vody odpovídá vzhledem ke svému provedení období, kdy v zahradě fungovalo zahradnictví a v okolí nejzápadnější kašny byly vystavěny skleníky. Železné vedení je v šachtě nasměrováno tak, aby zajistilo přívod vody do jednotlivých skleníků a zároveň napájelo kašnu, v této době již jen jako rezervoár na užitkovou vodu. Obr. 14.

Kromě technologického řešení přívodu užitkové vody bylo možné v sondě S04 dokumentovat konstrukci samotné revizní šachty. Ta ústí pískovcovou kamennou obrubou sloužící jako vstupní otvor tesaný z jednoho kusu kamene a opatřený obvodovým žlábkem i otvory pro uchycení víka. Spodní část šachty sestává z hrubě opracovaných kamenných kvádrů ložených do zednických vrstev a spojených velmi nekvalitní zdící maltou v širokých spárách. Evidentně docházelo k několikerým úpravám či opravám vnitřního prostoru revizní šachty, protože v tělese obvodového zdiva se vyskytovalo několik druhotných zazdívek charakteru lokálních oprav převážně z cihelného materiálu a drobnějších kamenných šibrů. Je zřejmé, že revizní šachta u kašny K01 v nejzápadnějším sektoru zahrady je zároveň nejblíže k vodárenské věži a jako taková evidentně nejdéle plnila svou funkci, na rozdíl od ostatních vzdálenějších objektů, jak o tom bude pojednáno dále.

Sonda S05

Umístění sondy S05 v rámci areálu barokní zahrady předurčila predikce objektu ovčína, jehož podélný půdorys je vyznačen hned na několika archivních plánových vyobrazeních zahrady včetně císařského otisku stabilního katastru a nejstarším dosud známém plánovém vyobrazení z roku 1789.[15] I v dostupných archivních pramenech, konkrétně v soupisu hospodářských inventářů, figuruje budova ovčína se sedmi jeslemi pro ovce a ubytováním pro ovčáka[16] nedaleko tehdejší školy, dnes budovy č. p. 65. Sonda S05 byla tedy lokalizována u severního okraje zahrady v místě, kde ohradní zeď vytváří ve svém průběhu výrazný ustupující segment a dokládá tak existenci podélné stavby, to vše v komparaci se zmíněnými archivními plánovými vyobrazeními.[17] Geofyzikální průzkum prokázal v těchto místech absenci cestní sítě, resp. existenci podélné komunikace ve směru východ-západ, která vymezuje předpokládaný půdorys objektu ovčína z jihu, oproti ohradní zdi, která jej vymezuje od severu.

Sonda S05 byla vyměřena jako pásová sonda s podélnou osou v severojižním směru o celkových rozměrech 4,0 × 0,5 m a v závěru výzkumu dále rozšířena o sektor

15_Císařský otisk Stabilního katastru, Čechy, 4338-3 Lvová, původně Lämberg – mapováno r. 1843, ÚAZK Praha; SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 3394.
16_SOA Děčín, Vs Lemberk, inv. č. 1799 Hospodářské inventáře, kart. 727
17_Cit. v pozn. 15 a Mapa pozemků dvora Lemberk, 1816, Kraumann, výřez, SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 2989; Katastrální mapa 1: 8640, b. d., Kühlmann, výřez, SOA Litoměřice – pobočka Děčín, Vs. Lemberk, inv. č. 2988.

1,0 × 0,5 m pro odběr environmentálních vzorků. Tři samostatné sektory sondy S05 o rozměrech 1,0 × 0,5 m byly přerušeny dvěma kontrolními bloky o rozměrech 0,5 × 0,5 m a byly zaměřeny na jižní obvodovou stěnu predikované budovy ovčína. V průběhu exkavace bylo dokumentováno stratigrafické souvrství uloženin hlinitopísčitého charakteru s množstvím proplástů písčitého materiálu a s četnými stopami bioturbace a pozůstatků kořenových systémů rostlin. V jižním sektoru sondy bylo na profilu zachyceno zvrstvení komunikace podél budovy ovčína vyznačující se střídáním pískových podsypů v několika horizontech nad sebou dokládající opakované udržování cestní sítě. Obr. 15. Ve vzdálenosti 12,0 m od severní ohradní zdi byl v sondě S05 zachycen vnější líc kamenného zdiva o celkové mocnosti 0,8 m, jehož základová spára se nacházela v hloubce 1,1 m pod současnou úrovní terénu. Zdivo bylo dochováno pouze do výšky 0,5 m, což odpovídalo dvěma zednickým vrstvám. Konstrukce byla vyzděna z opracovaných pískovcových kvádrů s četnými šibry ve spárách vyplněnými vápennou maltou. Směrem k povrchu se nacházela již jen destrukce původního objektu, avšak pouze ve formě drobného kameniva a stavebního odpadu s frakcí od 5 do 15 cm, což by odpovídalo rozsáhlé planýrce a záměrnému vybírání větších kamenných bloků. Interiér stavby tvořila taktéž destrukce původní stavby se zvrstvením stavebního odpadu až k hranici sondy a lze se tedy domnívat, že celý interiér stavby je touto destrukcí vyplněn až do hloubky cca 0,5 m pod úroveň současného terénu. Obr. 16. Po odebrání destrukce z interiéru stavby byla dokumentována stratigrafická jednotka charakteru jílovitopísčité uloženiny bez výraznější frakce, silně ulehlá a hutná, jejíž horní hranice k vrstvě destrukce byla ostrá a jasně identifikovatelná a spodní hranice nasedala přímo na rostlé podloží. Z charakteru uloženiny a nálezového kontextu lze vyvodit, že se jednalo o dusanou podlahovou úroveň nebo alespoň vyrovnávku terénu pod podlahovou úrovní, která se dodnes nedochovala ani v podobě reliktu. Prostor mezi vnějším lícem obvodového zdiva stavby a komunikací lemující její půdorys z jihu se v profilu nacházela výrazná komponenta humusového materiálu, jejíž spodní hranice druhotně porušuje původní stratigrafickou situaci okolních uloženin a která svým tvarem odpovídá zahloubenému záhonovému sektoru. Tomuto tvrzení odpovídá i fakt, že zahloubená komponenta záhonu se přimyká těsně k zvrstvení komunikace a respektuje její průběh. Obr. 17.

obr. 16_Sonda S05 ve směru jih-sever. Pohled na relikt jižního líce základových partií obvodové stěny ovčína s dochovanými dvěma zednickými vrstvami a zednickými šibry. Pod konstrukcí (KCE504) nasedá základová spára na rostlé podloží. V pozadí lze pozorovat vrstvu destrukce a stavebního odpadu po aplanaci. Foto autorka, 2014

V otázce interpretace výsledků exkavace sondy S05 je stěžejním zjištěním existence zděné stavby, kterou v komparaci s výše zmíněnými skutečnostmi lze spolehlivě interpretovat jako relikt budovy ovčína. Ovčín byl vybudován při severní hranici areálu, přičemž jeho severní obvodovou stěnu lze dnes pozorovat ve formě ohradní zdi areálu zahrady, a proto si dodnes uchovala charakteristický průběh ve směru východ-západ, který je tvořen výrazným ustoupením linie zdiva severním směrem. Další poznatky by jistě přinesl podrobný průzkum základových partií zdiva dnešní ohradní zdi včetně detailního průzkumu možných vstupních otvorů, jelikož je zřejmé, že budova ovčína byla průchozí jak směrem do zahrady, tak směrem k původnímu hospo-

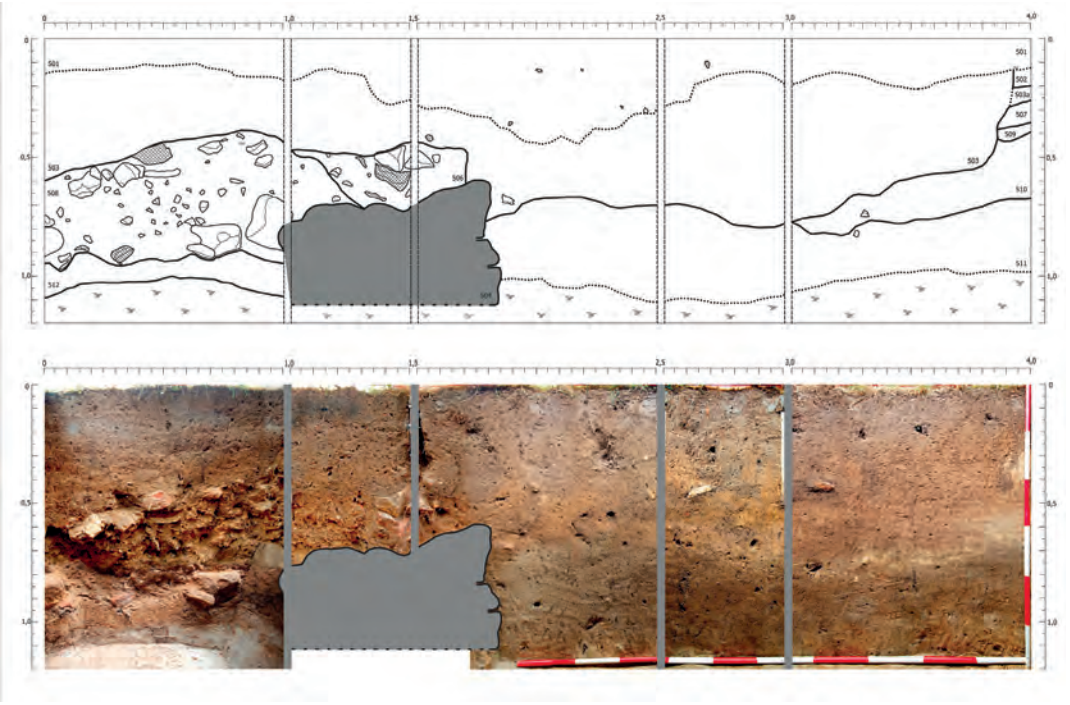

obr. 17_Východní profil sondy S05 v celém jejím průběhu se třemi sektory a dvěma kontrolními bloky. Na profilu je patrný řez obvodovým zdivem ovčína spolu s destrukcí v jeho interiéru (vlevo). Podlahovou úroveň reprezentuje stratigrafická jednotka SJ512. Vně ovčína směrem do zahrady (vpravo) je znatelné výrazné druhotné zahloubení záhonového sektoru reprezentovaného stratigrafickou jednotkou SJ503. V pravé horní části profilu lze pozorovat souvrství pískových podsypů komunikace reprezentované stratigrafickými jednotkami SJ 502 až SJ 509, viz obr. 15. Foto a kresba autorka, 2014

dářskému dvoru „dvěma velkými vraty, každé se dvěma křídly, s čepy a točnicemi, petlicí a hákem“ a dále k zmiňované „Schafbrunn“, tedy ke studni pro ovce.[18] Po zániku ovčína někdy mezi lety 1868 a 1870[19] byla provedena planýrka stavební destrukce a v souvislosti se vznikem zahradnictví, resp. obecně v souvislosti s dalším užíváním zahrady, založen nový záhon, projevující se na profilech sondy S05 jako výrazné zahloubení s výplní humusového materiálu a druhotně poškozující starší stratigrafickou situaci. Nadále ovšem mohla být využita původní cestní síť projevující se na profilech sondy S05 a pouze napojena na nový záhonový sektor.

Sonda 06

Další revizní šachtou, která byla podrobena archeologickému výzkumu odkryvem, se stala revizní šachta u východní kašny středního parteru zahrady označovaná jako K03. V rámci exkavace došlo k odstranění drnu a následně dvou horizontů kamenných vyrovnávek z drobnějších až středních valounů nasedajících na hlinitopísčitý zásyp s množstvím humusových složek a promíseným stavebním odpadem. Z charakteru uloženiny je zřejmé, že se jednalo o několik horizontů zásypu bez znatelných stratigrafických vztahů, nicméně vykazující charakter postupného navršování, resp. zanášení prostoru revizní šachty splachem a odpadem. Při spodní hranici hlinitopísčitého zásypu bylo dokumentováno několik kovových artefaktů, které v současné době procházejí konzervátorským a restaurátorským zásahem, nicméně předběžně interpretovat je lze jako kovové vědro a relikt loukoťového kola, bezpochyby součást výbavy zahradníka. Stratigraficky staršími souvrstvími byly pak písčité zásypy s vysokým podílem přemístěného podloží a výraznějšími frakcemi stavebního odpadu. Podobně jako v sondě S04 i zde se rýsoval stínový otisk dřevěné konstrukce, která pozbyla soudržnosti, tentokrát se ovšem jednalo o dřevěné korýtko s výplní, která svým charakterem odpovídala proplavenému písečným konkrecím. Na dně revizní šachty coby nejstarší antropogenní komponenta byl dokumentován základový vkop zahloubený do rostlého podloží, v němž byl v hloubce 1,4 m od pochozího terénu odhalen relikt dřevěného kmene poškozeného tlením a tlakem nadložních souvrství. Obr. 18. Dřevěná konstrukce byla ve středové části přerušena a v těchto místech bylo možné pozorovat kovový artefakt, který se později stal určujícím v interpretaci nálezového kontextu. Obr. 19. Šachta byla podobně jako v případě sondy S04 vyzděna z kamenných kvádrů, ovšem charakterem zdění vykazovala přesnější a pečlivější skladbu s minimální šířkou spár a malým podílem kamenných šibrů. Pouze v horní partii šachty pod kamennou vstupní obrubou se na-

18_SOA Děčín, Vs Lemberk, inv. č. 1799 Hospodářské inventáře, kt. 727; inv. č. 1992 Výdaje na nově zřízený krasosad v Lemberku (nákup stromků, práce, materiál) 1793–1794, kart. 794.

19_SOA Děčín, Vs Lemberk, inv. č. 2590 Hospodářské inventáře, kart. 966–967.

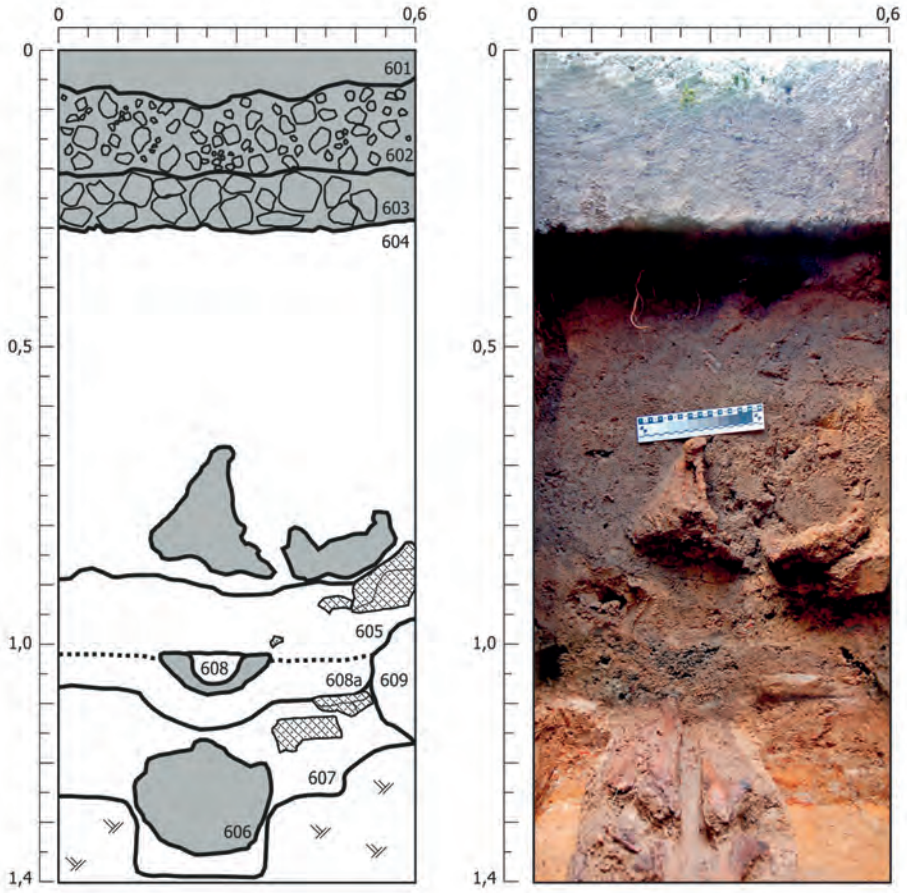

obr. 18_Západní profil sondy S06 v průběhu exkavace. Na snímku je patrná kamenná obruba vstupního otvoru a nálezový kontext uloženin. Ve střední části (pod měřítkem) lze pozorovat kovové artefakty, pod nimiž se v souvrství nachází stínový otisk dřevěného korýtka. Ve spodní části snímku je zřetelný vkop pro uložení dřevěného potrubí (na kresbě reprezentován stratigrafickou jednotkou SJ607) zahloubený do rostlého podloží, v němž je uložen vrtaný kmen (reprezentován stratigrafickou jednotkou SJ606). Foto a kresba autorka, 2014

obr. 19_Půdorys sondy S06 po dokončení exkavace se znatelným průběhem dřevěného potrubí na dně revizní šachty v hloubce 1,4 m. Ve střední části konstrukce lze pozorovat přerušení potrubí s instalovaným kovovým uzávěrem a dochovanou železnou objímkou u jednoho z ramen litého šoupě. Konstrukce stěn revizní šachty vykazuje oproti situaci v sondě S04 výrazněji kvalitní zdění s pečlivější skladbou kamenných kvádrů. Foto autorka, 2014

obr. 20_Západní profil Sondy S06 tvořený obvodovou stěnou revizní šachty vyskládané z kamenných bloků. V tomto případě lze uvažovat o druhotném užití kvádrů ke stavbě šachty vzhledem k tomu, že kamenné kvádry jsou opatřeny žlábkem, který není ve stávajícím uložení účelný. Pod spodním okrajem kamenné obruby vstupního otvoru se nachází vyrovnávka z volně ložených cihel. Ve spodní části západní stěny lze pozorovat přerušení ve vyzdívce kamennými bloky pro umístění linie potrubí. To je uloženo ve vkopu zahloubeném do rostlého podloží a osazeno litým šoupě.
Foto autorka, 2014

cházela vyrovnávka z volně ložených cihel, bezpochyby snaha o vyrovnání vstupního otvoru a o jeho stabilizaci po vypláchnutí spár zatékající vodou. Kamenná obruba vstupního otvoru byla porušena a rozlomena vedví. Obr. 20.

I přes značnou degradaci dřevěné konstrukce lze nález jednoznačně identifikovat jako pozůstatek dřevěného vedení vody zhotoveného z vrtaného kmene s vnějším průměrem 20-25 cm a s vnitřním průměrem otvoru cca 3-5 cm. Potrubí vstupovalo do prostoru revizní šachty od západu otvorem v kamenném zdivu západní stěny šachty a v linii pokračovalo východním směrem do prostoru pod těleso kašny. Ve svém průběhu bylo na 0,5-0,8 m od západního profilu přerušeno a současně zde osazeno kovovým uzávěrem v podobě litého šoupě s kruhovou hlavicí a kónicky se zužujícími rameny. Ramena byla vsazena do vrtaného otvoru dřevěného potrubí a zajištěna dřevěnými klínky. Obr. 21. U východního ramene se dochovala železná kruhová objímka zajišťující vnější obvod dřevěného potrubí. Zajímavým detailem na východním profilu Sondy S06 byla úprava kamenné obruby vstupního otvoru a kamenného překladu mezi tělesem kašny a revizní šachtou přitesáním spodních hran kamenných kvádrů, bezpochyby pro snazší obsluhu či údržbu technologie vody. Obr. 22. Vzhledem k intaktnímu zachování konstrukce a nadložních uloženin zde byly provedeny odběry environmentálních vzorků za účelem makrozbytkových a palynologických analýz zásypů a mikrostratigrafie vnitřní výplně dřevěného potrubí.[20] Obr. 23.

Sonda 07

Poslední sondou zkoumanou v sezóně 2014 se stala sonda S07 situovaná na dolním parteru zahrady v blízkosti jižní ohradní zdi. Na základě studia archivních pramenů a po vyhodnocení terénní prospekce zde byla predikována poloha původního umístění objektu střelnice či zahradního domku. Nedaleko se též nachází jeden z prostupů skrze jižní obvodovou zeď. Další indicií k určení přesnější polohy zaniklého objektu se stala dokumentace okenního otvoru s kamenným ostěním procházejícím skrze těleso ohradní zdi a směřujícího pravděpodobně do suterénních prostor původní stavby. Geofyzikální průzkum prokázal v těchto místech nevý-

20_V současné době probíhá zpracování proplavených taxonů a jejich vyhodnocení v Laboratoři archeobotaniky a paleoekologie Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Z předběžných výsledků prozatím vyplývá, že dřevěný kmen využitý pro výrobu potrubí pocházel z kmene jedle bělokoré (Abies alba Mill.)

obr. 21_Detail litého šoupě s kónicky se zužujícími rameny zasazenými do reliktu dřevěného potrubí a zajištěnými dřevěnými klínky. Do střední duté části je vsazen samotný uzávěr s kruhovou hlavicí. Podle kvalifikovaného odhadu a dochovaných výrobních stop se jedná o zvonovinu litou do formy a následně začištěnou strhnutím hran, ovšem přesné určení slitiny bude známé až po dokončení metalografických analýz. Foto autorka, 2014

obr. 22_Východní profil sondy S06 v průběhu exkavace tvořený zakončením revizní šachty směrem k tělesu kašny. V horní partii snímku jsou viditelné stopy po přitesání spodních hran kamenné obruby a překladu. Dřevěné potrubí pokračuje směrem pod těleso kašny a je převrstveno zásypem z postupně se ukládajících uloženin. Foto autorka, 2014

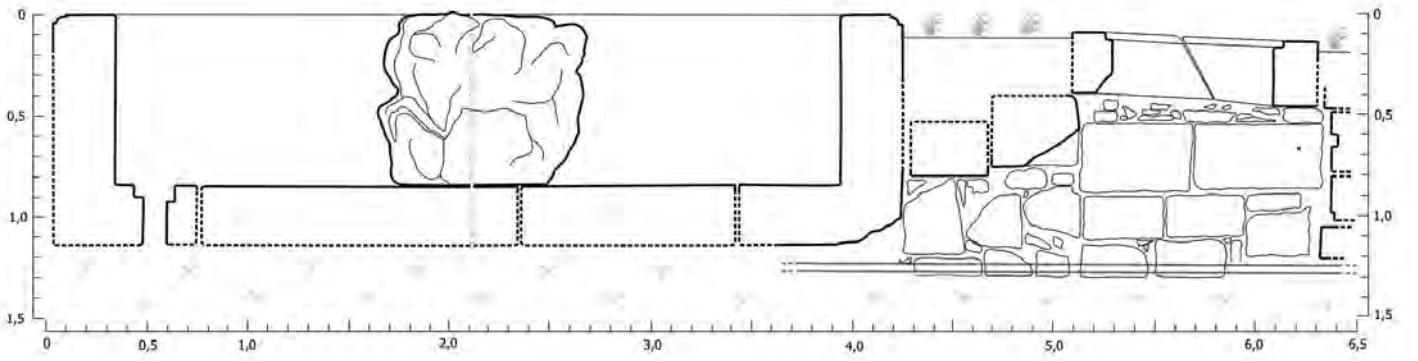

obr. 23_Podélný řez tělesem kašny K03 a revizní šachty v pohledu k jihu podle zaměření při exkavaci sondy S06. Šedou barvou je schematicky naznačen průběh dřevěného potrubí, které bezpochyby směřuje pod zahloubený rezervoár kašny a je napojen na olověné potrubí procházející dnem kašny, sochařsky pojednaným podstavcem a v minulosti též chrličem, který se nedochoval. Kresba autorka, 2014

obr. 24_Jižní profil sondy S07 po dokončení první fáze exkavace. Na snímku jsou patrná souvrství destrukcí a stavebního odpadu promísená v superpozici s hlinitopísčitým materiálem a přemístěným podložím (dole). V levé části snímku lze pozorovat zahloubení sazební jámy dřevin a její druhotné zaplnění. Foto autorka, 2014

obr. 25_Ukázka superpozice uloženin na východním profilu sondy S07 vlivem několikerých zásahů do terénu, jako bylo hloubení jam pro výsadbu, planýrky a opětovné navážky. Foto autorka, 2014

razné pravoúhle tvarované anomálie naznačující, že by se mohlo jednat o základové partie stavby. V neposlední řadě se v průběhu ohradní zdi dodnes projevuje cihlová zděná plenta připojená na spáru k líci ohradní zdi, jež je pozůstatkem poslední fáze zástavby v těchto místech, tedy objektu střelnice.

Při exkavaci sondy S07 bylo dokumentováno rozsáhlé souvrství destrukce smíšeného kameno-cihlového zdiva s množstvím konstrukčních reliktů v podobě stavebního železa a skla včetně mocných souvrství hlinitopísčitého materiálu. Obr. 24. Stratigraficky se celá situace vyznačovala rozsáhlými superpozicemi a navíc byl charakter uloženin výrazně druhotně pozměněn několikerými zásahy do terénu, zejména výsadbou stromů a keřů. Obr. 25. Z dochovaných konstrukcí původní stavby lze pozorovat pouze tři kamenné kvádry, jejichž poloha a umístění jistě neodpovídá primárnímu, a je nutné konstatovat, že nepochází z intaktní situace základových partií stavby. Pro přesnější zjištění a spolehlivější závěry bylo nutné rozšířit sondu směrem k základové partii ohradní zdi a vysledovat stavební vývoj konstrukcí. Naneštěstí nebylo možné tento záměr uskutečnit z důvodu narušené statiky ohradní zdi a cihelné plenty, jejichž současný torzální stav neumožňoval další práce v okolí. Za účelem uspokojivější interpretace sondy S07 bude nutné nejprve provést sanaci přilehlého zdiva a sondu podrobit reviznímu výzkumu s plánovaným rozšířením.

Ve všech popisovaných kontextech archeologických nálezových situací se nacházelo relativně malé množství movitých archeologických nálezů, a to zejména ve formě fragmentů keramiky, případně kovových artefaktů. Překvapivým zjištěním bylo poměrně nízké zastoupení tvarové náplně keramických nádob specifických pro prostředí zahrady[21] a poměrně vysoký podíl běžné alimentární keramiky z období 17.–19. století. Ve tvarové náplni kovových artefaktů se naproti tomu jednalo v převážné většině o stavební železo nebo kovy související s hospodářskou funkcí zahrady, případně s technologií vody v zahradě. Zcela výjimečnými se staly nálezy kovových součástí dřevěného potrubí, jejichž kvality bude možné dále popsat, jakmile bude dokončen konzervátorský a restaurátorský zásah. V oblasti environmentálních vzorků a jejich vyhodnocení je nutné počkat na vypracování finální zprávy přírodovědné laboratoře a výsledky propojit se zjištěnými skutečnostmi při archeologickém výzkumu nejen v areálu barokní zahrady, ale i na lokalitách přiléhajících, a to v zaniklém rybníku jihozápadně od zahrady a barokní tůně.

V otázce nemovitých artefaktů, resp. reliktů zástavby nebo drobnějších objektů, lze spatřovat stěžejní přínos archeologického výzkumu zejména v potvrzení existence objektu ovčína v areálu zahrady a jeho přesnou lokalizaci. Zcela zásadním se pak jeví potvrzení hypotézy o tlakovém vedení vody skrze zahradu v podobě nálezu dřevěného vedení s uzávěrem a obslužných prostor v revizních šachtách umožňující obsluhu a údržbu vodovodního systému. Dalšímu výzkumu bude náležet podrobné zmapování jednotlivých tras a vedení k zajištění uceleného obrazu jedinečné technologie, která pomáhala dotvářet celkový charakter lokality.

Komplexní archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku přinesl již ve fázi předběžného zpracování mnoho podstatných výsledků. Po stránce metodické je velkým přínosem rozsáhlá aplikace geofyzikálních metod, jejichž potenciál spočívá zejména ve vysoké míře poznání v relativně krátkém čase, které umožňují, v případě správné interpretace, sestavení vhodné strategie následného archeologického výzkumu odkryvem. Zároveň ovšem umožňuje přesné a konkrétní zaměření na klíčové sektory dané lokality a tím i minimalizaci zemních zásahů a ochranu památkového fondu v intaktní podobě. Díky provedení archeologického výzkumu odkryvem formou mikrosondáží bylo možné přesněji interpretovat a podrobněji dokumentovat nálezové kontexty, což v současné době pouze s využitím nedestruktivních metod lze jen v omezené míře. Zaměření na environmentální analýzy přineslo a v budoucnu dále přinese mnoho významných poznatků stěžejních pro rekonstrukci historické zeleně a v kombinaci s probíhajícím geologickým průzkumem i komplexní obraz přírodního prostředí studované lokality. Nejen archeologický výzkum barokní zahrady na Lemberku, ale i bádání ostatních vědních oborů přináší velké množství poznatků, které jsou v současné době shromažďovány a připravovány k monografickému zpracování.

21_KYBALOVÁ, Jana.: *Habánské fajánsové květináče na zámku v Jindřichově Hradci*, Památky – příroda 3, 1979, s. 129–132. CHYBOVÁ, Helena. *Příspěvek k poznání historické zahradní keramiky (Zahradní keramika v archeologických nálezech z Holandské a Pomerančové zahrady kroměřížského Libosadu)*, Historické zahrady Kroměříž 2008 „Co ohrožuje historické zahrady?", Sborník referátů přednesených na konferenci, souvisejících dokumentů a příspěvků dodaných v písemné podobě. Kroměříž: město památek UNESCO, 2008, s. 88–89; CHYBOVÁ, Helena. *Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2009, s. 338–339. ISBN 978-80-85945-52-2; MATĚJKOVÁ, Kristýna. *Soubor novověkých květníků z Valdštejnského casina u Jičína.* Zprávy památkové péče 72, 2012, č. 3, s. 159–165.

Resume

Historia jednej pobiałogórskiej emigrantki do Saksonii. Anna Maria Treitlarová z Krošvic_Pomniki miłości i śmierci. Do produkcji firmowej dzieł sepulkralnych na Ziemi Jabloneckiej i Libereckiej w wieku XIX i pierwszej połowie XX wieku_Ogrody rodziny Kouniców w listach malarza Antonína Pucherny_Drobne zabytki sakralne na terenie strefy zabytkowej krainy Ziemia Lemberska_Słynna przeszłość, problematyczna teraźniejszość i niepewna przyszłość drukarni libereckiej_Burzenie pamięci. Informacja o kontynuowanym uszczuplaniu industrialnej warstwy kulturowej w Kraju Libereckim, lata 2010–2015_Badania archeologiczne ogrodu barokowego Lemberka. Strategia, przebieg badań i wyniki dotychczasowe_Die Geschichte einer Emigrantin nach der Schlacht am Weißen Berge nach Sachsen. Anna Maria Treitlar aus Krošovice_Denkmäler der Liebe und des Todes. Zur Firmenproduktion von Begräbniswerken im Gebiet von Jablonec/Gablonz und Liberec/Reichenberg im 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts_Die Gärten der Familie Kounic in den Briefen des Malers Antonín Pucherna_Kleine sakrale Denkmäler im regionalen Denkmalschutzgebiet Lemberk/Lämberg_Eine berühmte Vergangenheit, eine problematische Gegenwart und eine unsichere Zukunft der Buchdruckerei in Reichenberg/Liberec_Das Einreißen des Gedächtnisses. Ein Beitrag über die fortschreitende Schmälerung der industriellen Kulturschicht im Kreise Liberec, in den Jahren 2010–2015_ Archäologische Erforschung des Barockgartens des Schlosses Lemberk (Lämberg). Die Strategie, der Verlauf und bisherige Erkenntnisse_Historia jednej pobiałogórskiej emigrantki do Saksonii. Anna Maria Treitlarová z Krošvic_Pomniki miłości i śmierci. Do produkcji firmowej dzieł sepulkralnych na Ziemi Jabloneckiej i Libereckiej w wieku XIX i pierwszej połowie XX wieku_Ogrody rodziny Kouniców w listach malarza Antonína Pucherny_Drobne zabytki sakralne na terenie strefy zabytkowej krainy Ziemia Lemberska_Słynna przeszłość, problematyczna teraźniejszość i niepewna przyszłość drukarni libereckiej_Burzenie pamięci. Informacja o kontynuowanym uszczuplaniu industrialnej warstwy kulturowej w Kraju Libereckim, lata 2010–2015_Badania archeologiczne ogrodu barokowego Lemberka. Strategia, przebieg badań i wyniki dotychczasowe_Die Geschichte einer Emigrantin nach der Schlacht am Weißen Berge nach Sachsen. Anna Maria Treitlar aus Krošovice_Denkmäler der Liebe und des Todes. Zur Firmenproduktion von Begräbniswerken im Gebiet von Jablonec/Gablonz und Liberec/Reichenberg im 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts_Die Gärten der Familie Kounic in den Briefen des Malers Antonín Pucherna_Kleine sakrale Denkmäler im regionalen Denkmalschutzgebiet Lemberk/Lämberg_Eine berühmte Vergangenheit, eine problematische Gegenwart und eine unsichere Zukunft der Buchdruckerei in Reichenberg/Liberec_Das Einreißen des Gedächtnisses. Ein Beitrag über die fortschreitende Schmälerung der industriellen Kulturschicht im Kreise Liberec, in den Jahren 2010–2015_ Archäologische Erforschung des Barockgartens des Schlosses Lemberk (Lämberg). Die Strategie, der Verlauf und bisherige Erkenntnisse_Historia jednej pobiałogórskiej emigrantki do Saksonii. Anna Maria Treitlarová z Krošvic_Pomniki miłości i śmierci. Do produkcji firmowej dzieł sepulkralnych na Ziemi Jabloneckiej i Libereckiej w wieku XIX i pierwszej połowie XX wieku_Ogrody rodziny Kouniców w listach malarza Antonína Pucherny_Drobne zabytki sakralne na terenie strefy zabytkowej krainy Ziemia Lemberska_Słynna przeszłość, problematyczna teraźniejszość i niepewna przyszłość drukarni libereckiej_Burzenie pamięci. Informacja o kontynuowanym uszczuplaniu industrialnej warstwy kulturowej w Kraju Libereckim, lata 2010–2015_Badania archeologiczne ogrodu barokowego Lemberka. Strategia, przebieg badań i wyniki dotychczasowe_Die Geschichte einer Emigrantin nach der Schlacht am Weißen Berge nach Sachsen. Anna Maria Treitlar aus Krošovice_Denkmäler der Liebe und des Todes. Zur Firmenproduktion von Begräbniswerken im Gebiet von Jablonec/Gablonz und Liberec/Reichenberg im 19. und der ersten Hälfte des

Streszczenie

Historia jednej pobiałogórskiej emigrantki do Saksonii. Anna Maria Treitlarová z Krošvic

Barbora Jiřincová | Autorka studium skupiła się na losach życiowych praskiej mieszczki Anny Marii Treitlarovej z Krošvic dlatego, że odpowiednio ilustrują one sytuację, do której mogła się dostać duża część kobiet czeskich na przełomie XVI i XVII wieku. Anna Maria skorzystała z możliwości kształcenia oferowanych przez Jednotę Braterską, była zmuszona emigrować ze względu na swoją wiarę niekatolicką i skonfiskowany jej majątek. Wędrowała po różnych miejscach w Saksonii, przez które wędrowały zazwyczaj emigranci pobiałogórscy. Jej córka usiłowała potem bez sukcesu o zabrany majątek. W ten sposób naznaczony scenariusz może tworzyć punkt wyjścia badania losów kobiet żyjących w tym samym okresie jak Anna Maria. O kobietach i ich sytuacjach w tzw. rekatolizacji Ziemi Czeskich wiemy jak dotąd bardzo mało. Nie potrafimy zupełnie odpowiedzialnie ocenić, jakie specyficzności miał w ogóle ten proces na żeńską części obywatelstwa. Podobne historie mogą przedstawić przynajmniej podstawowy wgląd do problemu, których następne badania miałyby przynieść dużo poważniejszych spostrzeżeń.

Pomniki miłości i śmierci. Do produkcji firmowej dzieł sepulkralnych na Ziemi Jabloneckiej i Libereckiej w wieku XIX i pierwszej połowie XX wieku

Zuzana Jakubcová, Jana Šubrtová | Celem artykułu jest przedstawienie losu i twórczości wybranych rodów kamieniarsko -rzeźbiarskich i jednostek, działających na terytorium Liberca i Jablonca od pierwszej połowy XIX wieku do drugiej wojny światowej z uwzględnieniem produkcji nagrobków i grobowców. Częścią nieodzowną pracy jest ewaluacja pracy kamieniarzy, komparacja ich dzieł lub zespołów na wybranych cmentarzach w prezentowanym regionie. Wyniki prezentują, że za poszczególnymi kamieniarzami stoją nie tylko lata praktyki, ale też tradycje rodzinne, jeżeli pracami kamieniarskimi trudniło się kilka generacji. Charakterystyczne jest też przeniesienie kamieniarzy do miejsc, w których powstawały komunalne cmentarzyska, ponieważ oferowały one większy zbyt na ich produkty, nawet pomimo wzmagającej się konkurencji. Produkcja nagrobków nie obeszła się owszem bez pracy w innych branżach. Do pracy włączali się odlewnicy, kowale artystyczni lub szklarze, ich wkład widzimy w tysiącach małych stel nagrobnych ze szklanymi deskami napisów, które wypełniają najczęściej środkowe pole cmentarzysk. Regionalni producenci bardzo rzadko przekraczali granice swojej działalności. Kamieniarzy był dostatek, i dlatego popyt i oferta były dostatecznie pokryte w każdej dziedzinie.

Ogrody rodziny Kouniców w listach malarza Antonína Pucherny

Věra Vávrová | Korespondencja wybitnych osobowości jest interesującym źródłem informacji nie tylko o nich samych, lecz zazwyczaj dowiemy się z nich również o faktach i powiązaniach, które byłyby w inny sposób trudno dostępne. Przy studium archiwum rodzinnego czeskiej gałęzi rodu Kunic znaleziona została korespondencja malarza Antonína Pucherny z hrabią Vincentem Karlem Kounicem z lat 1817–1826. Korespondencja zawiera szereg informacji o nieruchomościach i działaniu Kuniców w Pradze i w prowincji. Malarz artysta Pucherna, jak wypływa z korespondencji, przebywał u Kouniców nie tylko jako wychowawca dzieci szlacheckich, lecz sam w znacznym stopniu współdziałał przede wszystkim przy porządkowaniu różnych obiektów budowlanych włącznie z ogrodowymi w nowych posiadłościach zamkowych na Ziemi Českolipskiej i innych nieruchomościach majątku Kouniców. Znaleziona korespondencja może częściowo wypełnić lukę w życiorysie A. Pucherny w latach 1817–1826. Materiały pisemne są źródłem informacji, które na przykład dotyczą introdukcji roślin w latach 20-tych XIX wieku z krajów zamorskich do ogrodów Kouniców w Czechach, również galerie obrazowe Kouniców lub astronomie wykonywane z udziałem i wsparciem hrabiego Vincenta Kounica.

Drobne zabytki sakralne na terenie strefy zabytkowej krainy Ziemia Lemberska

Jana Šubrtová | Celem artykułu są drobne zabytki sakralne usytuowane na terenie strefy zabytkowej krainy Ziemia Lemberska. Drobne zabytki sakralne – krzyże, kaplice wnękowe, krzyże przydrożne, wolno stojące rzeźby – ogólnie były umieszczane na wyrazistych miejscach przy byłych drogach historycznych, ewentualnie bezdrożach. Ich umieszczenie było najczęściej wyrazem głębokiej wdzięczności za uratowanie lub za pomoc podczas jakiegoś niezwykłego lub niebezpiecznego wydarzenia, tragedii, lub choroby, lub odwrotnie były przypomnieniem wrażliwej straty ludzkiej. Dziś są te drobne zabytki znaczącym dokumentem wiary ludowej i pomimo straty swojej pierwotnej funkcji zostają one wyrazistym elementem dotwarzającym charakter krainy kulturowej.

Słynna przeszłość, problematyczna teraźniejszość i niepewna przyszłość drukarni libereckiej

Alena Řičánková | Pomimo swego obecnie nie zadowalającego stanu należy areał drukarni libereckiej do głównych przykładów specyficznego typu architektonicznego, na którym można śledzić przemiany architektury industrialnej od tradycyjnych konstrukcji murowanych poprzez wykorzystanie elementów żeliwnych aż po szkielety żelazobetonowe. Historia zakładu jest ściśle związana zarówno z miejscową tradycyjną produkcją włókienniczą, z intensywną produkcją drukarską i działalnością wydawniczą rodziny Stiepel. Charakterystyczne dla tego okresu znaczenie i sława drukarni przekraczały zarówno szeroko granicę regionu libereckiego. Finałowy charakter tekstu zależy od syntezy badań terenowych dochowanych budowli i poszukiwań archiwalnych planowej historycznie dokumentacji. Badanie archiwalne funduszy zakładowych umożliwiło w ogóle pierwsze szczegółowe przedstawienie genealogi rodzinnej Stiepelów i uściśliło role poszczególnych członków rodziny w ramach funkcjonowania zakładu w latach 1866 i 1945.

Burzenie pamięci. Informacja o kontynuowanym uszczuplaniu industrialnej warstwy kulturowej w Kraju Libereckim, lata 2010–2015

Petr Freiwillig | Celem przedłożonych artykułów jest notowanie, analizowanie i informowanie o procesie zaniku budowli przemysłowych na terenie Kraju Libereckiego, gdzie w ostatnich pięciu latach doszło do gwałtownej dynamiczności. Dziedzictwo przemysłowe jest obciążone różnego rodzaju znaczeniem symbolicznym; z jednej strony fabryki zanieczyszczające środowisko, z drugiej zaś strony symbol pracy, zatrudnienia i wcześniejszej prosperity. Co jest przyczyną widocznej akceleracji działalności asenizacyjnej w regionie? Wspólnym mianownikiem jest długookresowe niewykorzystywanie dotkniętego areału. Należy przypomnieć, że stan po przewrocie 1989 w znacznym stopniu napiętnowało dziesięciolecie życia „z sedna" kiedy to co prawda funkcjonowała w nich produkcja, ale z minimalnymi inwestycjami do napraw i konserwacji, co było ogólnym problemem czechosłowackiego przemysłu lekkiego w okresie gospodarki centralnie planowanej. Bezpośrednich przyczyn asenizacyjnych jest więc kilka rodzajów, czasem wzajemnie przenikających się. Jest to jednak faktor czasowy: stopniowe rozpadanie długookresowo opuszczonych obiektów osiąga krytycznej granicy – dochodzi do więcej lub mniej wspieranej samodestrukcji. Może chodzić o obiekty statystycznie naruszone lub uszkodzone przez powódź z roku 2010. Może też chodzić o wyburzanie obiektów odpowiadających budowlano w obawie, aby nie stały się one miejscem zakwaterowania tzw. „niezdolnych do adoptowania" obywatel. Częstym motywem właściciela jest nielegalny handel z żelazem i materiałem budowlanym. Czasem przy likwidacji może pomóc pożar. Dalszym przykładem jest likwidacja obiektów – przede wszystkim mostów – w ramach masywnie dotowanych postępowań popowodziowych i kredytów mostowych. Niekiedy chodzi o „wyczyszczenie" krainy w połączeniu z dekontaminacją lub planowaną budową centrum handlowych lub centrów zabawy, ewentualnie stref przemysłowych. Artykuł podkreśla, że głównym celem archeologii przemysłowej jest studium, lecz nie fizyczne utrzymanie badanych budowli, i to przede wszystkim w formie dokumentacji zanikających i zagrożonych budowli w terenie.

Badania archeologiczne ogrodu barokowego Lemberka. Strategia, przebieg badań i wyniki dotychczasowe

Renata Tišerová | Badaniem archeologicznym w ogrodzie barokowym belwederu Bredovskiego w areale NKP Lemberk osiągnięto dużo informacji, które są wstępnie publikowane w niniejszej formie. Na podstawie dokumentacji reliefu terenowego i szczegółowego geofizycznego mierzenia w formie badania magnetometrycznego, elektrycznej metody odpadowej i radaru ziemnego doszło w lokalicie do identyfikacji kluczowych miejsc w dalszym studium. Był on poddany badaniu archeologicznemu odkryciem w formie mikrosondażu. Badania archeologiczne udowodniły umieszczenie technologii wody ciśnieniowej w areale ogrodu, którą były zasycane tutejsze fontanny. Odkryto mury fundamentowe niedochowanego obiektu owczarni i tym samym jest potwierdzone jej istnienie, dotąd wspominane tylko w materiałach archiwalnych. Została przebadana i zadokumentowana technologia murowania tzw. szybów rewizyjnych jako obsługowych i konserwatorskich przestrzeni koszar miejscowych. Nie udało się udowodnić umieszczenia i konstrukcji obiektu byłej strzelnicy, co musi być przedmiotem innego studium.

Resume

Zusammenfassung

Die Geschichte einer Emigrantin nach der Schlacht am Weißen Berge nach Sachsen. Anna Maria Treitlar aus Krošovice

Barbora Jiřincová | Die Autorin befasst sich mit dem Schicksal einer Prager Bürgerin Anna Maria Treitlar aus Krošvic deshalb, weil es passend die Situation illustriert, welche ein großer Teil der tschechischen Frauen an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts erleben konnte. Anna Maria nutzte die Möglichkeit der Ausbildung, die die Brüdergemeinde angeboten hat, musste ihres nichtkatholischen Glaubens wegen emigrieren, und ihr Vermögen wurde konfisziert. Sie bewanderte viele Orte in Sachsen, wo sich üblich die Nachkriegsemigranten aufhielten. Ihre Tochter versuchte vergebens das konfiszierte Familienvermögen zurückzubekommen. Dieses angedeutete Szenarium kann auch als Ausgangspunkt zur Untersuchung von Schicksalen von Frauen dienen, die in derselben Zeit wie Anna Marie lebten. Von Frauen und ihrer Situation in der Zeit der Rekatholisierung der böhmischen Länder, wissen wir nämlich sehr wenig. Wir sind nicht im Stande ganz verantwortlich zu beantworten, was für Besonderheiten dieser Prozess für die Frauen hat. Ähnliche Erlebnisse können wenigstens den Grundblick in das Problem bieten, dessen folgende Forschung viel tiefere Schlussfolgerungen bringen könnte.

Denkmäler der Liebe und des Todes. Zur Firmenproduktion von Begräbniswerken im Gebiet von Jablonec/Gablonz und Liberec/Reichenberg im 19. und der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts

Zuzana Jakubcová | Jana Šubrtová | Der Beitrag hat zum Ziel die Schicksale und das Wirken ausgewählter Steinmetzfamilien und Einzelner vorzustellen, die in der Gegend von Jablonec und Liberec von der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg auf dem Gebiet der Produktion von Grabsteinen und Grüften tätig waren. Ein unteilbarer Bestandteil der Arbeit ist die Bewertung der Arbeit der Steinmetzen, die Vergleichung ihrer Werke oder Komplexe auf den ausgewählten Friedhöfen des behandelten Gebiets. Die Ergebnisse zeigen, dass hinter vielen Steinmetzen nicht nur Jahre langer Praxis stehen, sondern auch die Familientradition, als sich diesem Gewerbe einige Generationen widmeten. Charakteristisch ist weiter die Umsiedlung der Steinmetzen in die Orte, wo kommunale Grabstätte entstanden, weil hier die Zusage eines größeren Absatzes ihrer Erzeugnisse existierte, und das trotz der wachsenden Konkurrenz. Die Produktion von Grabsteinen konnte freilich auf die Erzeugnisse weiterer Gewerbezweige nicht verzichten. An der Arbeit hatten ihren Anteil Metallgießer, Kunstschmiede oder Glasarbeiter, und ihr Beitrag ist in den tausenden Grabstellen mit gläsernen Grabinschriften, die meist die mittleren Felder der Grabstellen ausfüllen. Die regionalen Produzenten haben nur selten die Grenzen ihres Wirkungskreises überschritten. Steinmetzen gab es genug und deshalb waren die Nachfrage und das Angebot in jedem Bereich genügend gedeckt.

Die Gärten der Familie Kounic in den Briefen des Malers Antonín Pucherna

Věra Vávrová | Die Korrespondenz bedeutender Persönlichkeiten ist eine interessante Quelle von Informationen nicht nur von ihnen selbst, aber gewöhnlich erfahren wir auch Fakten und Zusammenhänge, die sonst schwer feststellbar sind. Beim Studium des Familienarchivs der Familie Kounic – ihres böhmischen Zweiges – wurde die Korrespondenz des Malers Antonín Pucherna mit dem Grafen Winzenz Karl Kounic aus den Jahren 1817–1826 gefunden. Sie enthält eine Reihe von Nachrichten über die Immobilien und die Tätigkeit des Grafen Kounic in Prag und auf dem Lande. Der akademische Maler Pucherna, wie es aus der Korrespondenz hervorgeht, wirkte nicht nur als Erzieher der adeligen Kinder, aber beteiligte sich selbst vor allem an verschiedenen Bauaktivitäten, einschließlich der Gärten der Herrschaft Neuschloss, unweit von Böhmisch Leipa (Česká Lípa), die im Besitz der Familie Kounic waren, und an deren weiteren Immobilien. Die vorgefundene Korrespondenz kann teilweise die Lücke in der Biographie A. Puchernas aus den Jahren 1817–1826 ausfüllen. Die Schriftstücke bieten Informationen über die Anschaffung von Pflanzen in den zwanziger Jahren des 19. Jahrhunderts aus der Übersee in die Gärten der Familie Kounic, weiter über die Bildergalerie der Familie Kounic oder die Astronomie, deren Beobachtungen in Anwesenheit und mit Unterstützung des Grafen Winzenz durchgeführt wurden.

Kleine sakrale Denkmäler im regionalen Denkmalschutzgebiet Lemberk/Lämberg

Jana Šubrtová | Der Beitrag befasst sich mit kleinen sakralen Denkmälern im Gebiet des regionalen Denkmalschutzgebietes Lembersko (Lämberg). Kleine sakrale Denkmäler – Kreuze, Nischenkapellen, Martersäulen, freie Statuen – wurden allgemein auf bedeutenden Orten, bei früheren historischen Wegen, bzw. Scheidewegen errichtet. Heute sind diese kleinen Denkmäler ein bedeutender Beweis der menschlichen Frömmigkeit, und obzwar sie ihre ursprüngliche Funktion verloren haben, bleiben sie ein ausdrucksvolles Element, das den kulturellen Charakter der Landschaft prägt.

Eine berühmte Vergangenheit, eine problematische Gegenwart und eine unsichere Zukunft der Buchdruckerei in Reichenberg/Liberec

Alena Řičánková | Trotz seinem bestehenden unerfreulichen Zustand gehört das Areal der Reichenberger Buchdruckerei zu den Hauptbeispielen eines architektonischen Typs, an dem man die Verwandlung einer industriellen Architektur von den traditionellen Mauerkonstruktionen zur Ausnutzung von Gußeisenelementen bis zur Eisenbetonskeletten verfolgen kann. Die Geschichte des Betriebes ist eng verbunden wie mit der örtlichen Textiltradition, so auch mit der intensiven Druckerproduktion und Verlagstätigkeit der Familie Stiepel. Die zeitgemäße Bedeutung und Ruhm der Druckerei überschritten zugleich weit die Grenzen der Reichenberger Region. Die Endgestalt des Textes beruht auf der Synthese der Forschung im Terrain der existierenden Bauten, und der Archivrecherche der historischen Plandokumentation. Die Archivforschung der Betriebsfonds hat ferner die überhaupt erste ausführlichere Darbietung der Genealogie der Familie Stiepel ermöglicht, und präzisierte die Rolle der einzelnen Familienmitglieder im Laufe des Betriebes in den Jahren 1866 bis 1945.

Das Einreißen des Gedächtnisses. Ein Beitrag über die fortschreitende Schmälerung der industriellen Kulturschicht im Kreise Liberec, in den Jahren 2010–2015

Petr Freiwillig | Die vorliegenden Beiträge setzen sich zum Ziel aufzeichnen, analysieren, und auf den Prozess des Untergangs von Industriebauten auf dem Gebiet des Kreises Liberec/Reichenberg, wo er in den letzten Jahren eine rasante Dynamik erreichte aufmerksam zu machen.

Das industrielle Erbe ist mit vielen symbolischen Bedeutungen belastet: auf der einen Seite die Fabriken als Verunreiniger der Umwelt, auf der anderen Seite als Symbol der Arbeit, der Beschäftigung und der ehemaligen Prosperität. Was ist die Ursache der sichtbaren Akzeleration der Assanierungsaktivität in der Region? Der Hauptnenner ist die langjährige Unausnützung der behandelten Areale. Es ist zu bemerken, dass an deren Zustand nach dem Umsturz im Jahre 1989 sich das Jahrzehnt des Lebens „vom Bestand" merkbar machte. Die Produktion fungierte zwar, aber mit minimalen Investitionen in die Instandhaltung und Reparaturen, was allerdings allgemein das Problem der tschechoslowakischen leichten Industrie in Jahren der zentralgeplanten Wirtschaft war. Direkte Gründe für die Assanation sind vielerlei Art, manchmal durchdringen sie sich gegenseitig. Einerseits ist hier der Zeitfaktor: das fortschreitende Verfallen der längst schon verlassenen Objekte erreichte kritische Grenzen – es kommt zur mehr oder weniger unterstützten Selbstdestruktion. Es kann sich um Objekte handeln, die vom Hochwasser im Jahre 2010 angegriffen oder beschädigt sind. Weiter kann es sich um Demolitionen von baulich noch entsprechenden Objekten, aus Furcht, dass sie zu Quartieren für die sog. „nicht anpassungsfähigen" Bürger werden. Oft ist das Motiv des Inhabers ein illegales Geschäft mit Gußeisen und Baumaterial. Zur Liquidation kann manchmal auch Feuer beitragen. Ein weiteres Beispiel der Liquidation von Objekten – besonders von Brücken: im Rahmen der massiv dotierten Maßnahmen nach den Überschwemmungen und Brückenkrediten. Manchmal handelt es sich um eine „Reinigung" der Landschaft, die mit der Dekontamination oder den beabsichtigten Bau von Einkaufs-, Unterhaltungs- eventuell Industriezonen verbunden sind. Der Beitrag betont, dass das Hauptziel der Industriearchäologie das Studium, und nicht die physische Erhaltung der untersuchten Objekte ist, und zwar vor allem mittels Dokumentation der eingehenden und bedrohten Bauten im Terrain.

Archäologische Erforschung des Barockgartens des Schlosses Lemberk (Lämberg) Die Strategie, der Verlauf und bisherige Erkenntnisse

Renata Tišerová | Durch die archäologische Erforschung des Breda-Lustschlosses im Areal des Nationalen Kulturparks Lemberk, wurden viele Erkenntnisse erreicht, die vorläufig in dieser Form publiziert wurden. Auf Grund der Dokumentation des erhalten gebliebenen Terrainreliefs und der ausführlichen geophysikalischen Messungen mittels magnetometrischer Forschung, elektrischer Widerstandsmethode und des Erdradars, kam es in dieser Lokalität zur Identifikation von Orten, die eine Schlüsselstellung für das weitere Studium haben. Diese wurden der archäologischen Erforschung durch Abdeckung in Form von Mikrosondierung zur Verfügung gestellt. Die archäologische Untersuchung bewies die Technologie des Druckwassers im Areal des Gartens zur Versorgung der hiesigen Brunnen mit Wasser. Es wurde auch das Grundmauerwerk des nicht mehr existierenden Schafstalles entdeckt und dadurch seine Existenz bestätigt, die bisher nur auf Archivhinweisen beruhte. Untersucht und dokumentiert wurde die Mauerungtechnologie der sog. Revisionsschächte als Bedienungs- und Instandhaltungsschächte für die hiesigen Brunnen. Es ist nicht gelungen die Plazierung und Konstruktion des Objekts der ehemaligen Schießstätte zu bestätigen. Das sollte Gegenstand des weiteren Studiums sein.

FONTES NISSAE

PRAMENY NISY historie | památky | umění

Liberec, prosinec 2015
Recenzované periodikum
Vydává Technická univerzita v Liberci, Univerzitní náměstí 1410/1, Liberec 1
Tiskárna PROFITISK GROUP s.r.o.
Vychází 2 × ročně v tištěné verzi,
v elektronické podobě dostupné na adrese http://fontesnissae.cz
Schváleno rektorátem Technické univerzity v Liberci dne 28.12. 2015 , čj. RE 91/15
Číslo publikace: 55-091-15
Náklad 500 ks
Evidenční číslo periodického tisku MK ČR E 21215
ISSN 1213-5097
Fontes Nissae | Prameny Nisy, 2015, roč. 16, č. 2 vznikly v rámci výzkumného cíle Podpora recenzovaného periodika Fontes Nissae financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (DKRVO). Periodikum vychází s podporou Libereckého kraje, za přispění Katedry historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, Krajské vědecké knihovny v Liberci, Městského muzea v Železném Brodě, Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci, Oblastní galerie Liberec, Severočeského muzea v Liberci a Státního oblastního archivu v Litoměřicích, pobočky SOkA Jablonec nad Nisou a SOkA Liberec.

XVI. ročník periodika Fontes Nissae – Prameny Nisy byl realizován s podporou Nadace Český literární fond.

Redakční rada

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (vedoucí redakční rady), PhDr. Milan Svoboda, Ph.D. (odpovědný redaktor),
Mgr. Ivo Habán, Ph.D. (výkonná redakce), Mgr. Jana Šubrtová (výkonná redakce)
doc. PhDr. Rudolf Anděl, CSc., Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., Mgr. Petra Hejralová, Mgr. Hana Chocholoušková, Mgr. Jan Kašpar,
Václav Kříček, Mgr. Jiří Křížek, Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc., PhDr. Miloslava Melanová, PhDr. Jan Mohr, PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.,
Mgr. Ivan Peřina, Mgr. Jan Randáček, Dr. Marius Winzeler

Adresa redakce

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Katedra historie, Fontes Nissae, Voroněžská 13, 461 17 Liberec 1
Grafická úprava, sazba Michael Čtveráček, MgA.
Překlady doc. PhDr. Rudolf Anděl, CSc. (němčina), PhDr. Michal Ulvr, Ph.D. (angličtina), Zuzana Melincsjarová (polština)
Jazykové korektury Mgr. Dana Adámková
Web Mgr. Ivo Habán, Ph.D., Ing. Jan Pokorný
Distribuce Knihy 555, Hrdinů 113/21, 460 12 Liberec 1
Pokyny pro autory http://fontesnissae.cz/pro_autory.php

Uzávěrka FN 2015/2 byla ke dni 30. 6. 2015, FN 2016/1 ke dni 31. 1. 2016.

Titulní strana: *Část plánu stavby tkalcovny v Novém Městě pod Smrkem od Antona Modela, 1893.*
SOkA Liberec, OÚ Frýdlant, kart. 28, inv. č. 153.

Do vydání Fontes Nissae | Prameny Nisy 2015, roč. 16, č. 2 přispěli

Mgr. Petr Freiwillig, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, freiwillig.petr@npu.cz_Anna Habánová, M.A., Ph.D., Oblastní galerie Liberec, habanova.anna@ogl.cz_Mgr. Barbora Jiřincová, Katedra dějin didaktiky a dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, barbora.jirincova@gmail.com_ Mgr. Miroslav Kolka, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, kolka.miroslav@npu.cz_Václav Kříček, Krajská vědecká knihovna v Liberci, kricek@kvkli.cz_Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D., Katedra historie FP TU v Liberci, katerina.lozoviukova@centrum.cz_PhDr. Miloslava Melanová, Katedra historie FP TU v Liberci, miloslava.melanova@tul.cz_Mgr. Alena Řičánková, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, ricankova.alena@npu.cz_ PhDr. Milan Svoboda, Ph.D., Katedra historie FP TU v Liberci, milan.svoboda@tul.cz_Mgr. Markéta Těthalová, Katedra historie FP TU v Liberci, m.tethalova@gmail.com_ Mgr. Renata Tišerová, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Liberci, tiserova.renata@npu.cz_PhDr. Věra Vávrová, wawrowa@seznam.cz

Redakce Fontes Nissae | Prameny Nisy děkuje všem recenzentům

Mgr. Lukáš Beran, Ph.D._Mgr. Renata Černá_Mgr. Sylva Dobalová, Ph.D._Mgr. Pavel Jakubec_Roman Karpaš_Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc._Ing. Jaroslav Panáček_ PhDr. Vladimír Peša, Ph.D._PhDr. Jan Prostředník, Ph.D._Mgr. Jana Ratajová, Ph.D._PhDr. Jiří Roháček, CSc._doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc._Mgr. Lukáš Smola_ Prof. ing. arch. Tomáš Šenberger_Ing. Roman Zámečník

Doporučená cena: 100,- Kč